

ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΚΑΙ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ
ΤΜΗΜΑ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΝΟΜΙΚΗ ΚΑΙ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗ»
ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΔΙΚΑΙΟ, ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

«Η αστική ευθύνη των δικηγόρων»

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Ευαγγελία Α. Κωτούλα

A.M.: 7119M053

ΑΘΗΝΑ, 2021

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ.....	Σελ.4

A. ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	Σελ.5

B. Η ΕΥΘΥΝΗ ΤΟΥ ΠΑΡΕΧΟΝΤΟΣ ΝΟΜΙΚΕΣ ΥΠΗΡΕΣΙΕΣ

B.1. Η σύμβαση παροχής νομικών υπηρεσιών	Σελ.7
B.1.1. Οι υποχρεώσεις των μερών.....	Σελ.8
B.1.2. Η δικηγορική αμοιβή.....	Σελ.8
B.1.2.1. Η έμμισθη εντολή δικηγόρου και η καταγγελία αυτής.....	Σελ. 9
B.2. Οι μορφές δικηγορικής ευθύνης.....	Σελ.14
B.2.1. Αστική ευθύνη.....	Σελ.14
B.2.2. Ποινική ευθύνη.....	Σελ.14
B.2.3. Πειθαρχική ευθύνη.....	Σελ.15

Γ. ΟΡΙΟΘΕΤΗΣΗ ΝΟΜΟΘΕΤΙΚΟΥ ΠΛΑΙΣΙΟΥ ΑΣΤΙΚΗΣ ΕΥΘΥΝΗΣ ΔΙΚΗΓΟΡΩΝ

Γ.1.1. Ρύθμιση της αστικής ευθύνης των δικηγόρων κατά το άρθρο 73 του ΕισΝΚΠολΔ	Σελ.17
Γ.1.1.1 Ιστορική αναδρομή.....	Σελ.17
Γ.1.1.2 Διάκριση ανάμεσα στην αγωγή κακοδικίας κατά δικαστικών λειτουργών και κατά βοηθητικών προσώπων της δικαιοσύνης.....	Σελ.18
Γ.1.3. Οι ουσιαστικές προϋποθέσεις εφαρμογής του άρθρου 73 του ΕισΝΚΠολΔ.....	Σελ.19
Γ.1.4. Οι δικονομικές προϋποθέσεις εφαρμογής του άρθρου 73 του ΕισΝΚΠολΔ.....	Σελ.22
Γ.1.2. Η ευθύνη του παρέχοντος δικηγορικές υπηρεσίες κατά το άρθρο 8 του Ν. 2251/1194 περί καταναλωτών.....	Σελ.25
Γ.1.3. Η σχέση της αγωγής κακοδικίας του άρθρου 73 του ΕισΝΚΠολΔ με το άρθρο 8 του Ν. 2251/1194.....	Σελ.33

Δ. Η ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗ ΕΥΘΥΝΗ.....	Σελ.35
ΕΠΙΛΟΓΟΣ.....	Σελ.37
ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ.....	Σελ.38
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	Σελ.40
ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ.....	Σελ.42

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Με την παρούσα εργασία επιχειρείται μια συστηματική αναφορά στην αστική ευθύνη των δικηγόρων στη χώρα μας, στο ισχύον νομοθετικό πλαίσιο και τους προβληματισμούς που έχουν εγερθεί για ερμηνευτικά ζητήματα των σχετικών διατάξεων. Δεν είναι λίγες οι περιπτώσεις όπου εγείρονται – δικαίως ή αδίκως – αγωγές αποζημιώσεων κατά των δικηγόρων, από εντολείς τους οι οποίοι πιστεύουν ότι οι υποχρεώσεις αυτών δεν εκτελέστηκαν με τη δέουσα επιμέλεια. Το μοναδικό νομικό όχημα με το οποίο μπορεί κανείς να εγείρει μία τέτοια αξίωση κατά δικηγόρου στην ελληνική έννομη τάξη είναι το άρθρο 73 του Εισαγωγικού Νόμου του Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας, ακόμη και μετά την εισαγωγή του νόμου περί προστασίας του καταναλωτή και του περίφημου άρθρου του 8 για την ευθύνη του παρέχοντος υπηρεσίες. Αυτό γεννά, όπως είναι αυτονόητο, αρκετά ζητήματα, θεωρητικής κυρίως φύσεως, αλλά και προβληματισμούς, όπως θα αναλυθούν στα οικεία κεφάλαια.

Ειδικότερα, παρουσιάζεται αναλυτικά η αγωγή κακοδικίας κατά δικηγόρων του άρθρου 73 του ΕισΝΚΠολΔ, με βάση την οποία μπορεί να ζητηθεί αποζημίωση από δικηγόρο, λόγω της αντισυμβατικής ή παράνομης συμπεριφοράς του κατά την άσκηση του λειτουργήματός του, που προκαλεί ζημία στον εντολέα – πελάτη του, οφειλόμενη σε δόλο ή βαριά αμέλεια του εναγόμενου δικηγόρου. Δεν θα μπορούσε να παραληφθεί και η αναφορά στο άρθρο 8 του Ν. 2251/1994 και στους προβληματισμούς που έχουν διατυπωθεί ως προς την εφαρμογή του ή μη στο υπό εξέταση ζήτημα. Τέλος, σκόπιμο κρίνεται να γίνει μια σύντομη αναφορά στο μεγάλο ενδιαφέρον που παρουσιάζει η αναπτυσσόμενη στην Ελλάδα ασφάλιση της αστικής επαγγελματικής ευθύνης, ζήτημα άμεσα συνδεδεμένο με την έγερση αγωγών αποζημίωσης κατά των ελεύθερων επαγγελματιών. Πράγματι, ενώ σε αλλοδαπές έννομες τάξεις, ήδη από δεκαετίες οι επαγγελματίες ασφαλίζονται (και σε αρκετές περιπτώσεις καθίσταται υποχρεωτική η ασφάλιση από τον νόμο) για τις περιπτώσεις όπου θα κληθούν να αποζημιώσουν πελάτες τους για ζημίες που προκλήθηκαν σε αυτούς κατά την εκτέλεση των καθηκόντων τους, το θέμα στην Ελλάδα είναι ακόμη σε πρώιμο στάδιο. Τα ζητήματα αυτά θα αναλυθούν με ενάργεια στα κάτωθι οικεία κεφάλαια.

A. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Τον 20^ο αιώνα και συγκεκριμένα στο δεύτερο μισό αυτού, ο δυτικός κόσμος γνώρισε μια ραγδαία ανάπτυξη του τριτογενούς τομέα παραγωγής, ο οποίος αποτελεί μέχρι και σήμερα, παγκοσμίως, τον μεγαλύτερο και ταχύτερα αναπτυσσόμενο τομέα της οικονομίας. Αυτή η έντονη ανάπτυξη του τομέα παροχής υπηρεσιών, συνοδεύτηκε, όπως ήταν αναμενόμενο, και από περιπτώσεις πλημμελούς εκπλήρωσης - παροχής μιας υπηρεσίας, με επακόλουθο αυτών την «γένεση» δικαστικών διενέξεων, με κύριο αντικείμενό τους την αποκατάσταση των ζημιών που έχουν προκληθεί στον αποδέκτη μιας υπηρεσίας.

Στους παρέχοντες νομικές υπηρεσίες και στην έννοια της επαγγελματικής ευθύνης¹ συγκαταλέγονται, μεταξύ και άλλων επαγγελμάτων και οι δικηγόροι. Συγκεκριμένα, η ευθύνη του δικηγόρου συνδέεται στενά με την άσκηση της επαγγελματικής του δραστηριότητας και αναφέρεται στις δυσμενείς έννομες συνέπειες που μπορούν να προκύψουν στο πλαίσιο αυτής από την πλημμελή ενάσκησή της. Ο δικηγόρος², λοιπόν, αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα αλλά και αμφιλεγόμενα επαγγέλματα ήδη από την αρχαιότητα.

Το επάγγελμα του δικηγόρου για κάποιους συνιστά λειτούργημα, ενώ για άλλους αποτελεί αναγκαίο κακό, αυτό, ωστόσο, που μπορεί να λεχθεί με βεβαιότητα για τον δικηγόρο, είναι ότι αποτελεί θεμέλιο κρίκο στην αλυσίδα της κοινωνίας και βασικό στοιχείο για την συνοχή της. Ο δικηγόρος όντας ταγμένος από το νόμο να υπηρετεί τη δικαιοσύνη και τους κανόνες της, να υπερασπίζεται τα θεμελιώδη δικαιώματα και τις ελευθερίες των πολιτών, χαρακτηρίζεται, τελικά, ως δημόσιος λειτουργός, γεγονός το οποίο από μόνο του φαίνεται να προσδίδει στο ελεύθεριο αυτό επάγγελμα μία απόχρωση διαφορετική από αυτή των υπολοίπων³.

Ως συλλειτουργός της δικαιοσύνης, ο δικηγόρος επιβάλλεται να διακρίνεται από εντιμότητα, επιμέλεια, νομική κατάρτιση, ήθος και ανεξαρτησία. Πράγματι, ως εκ του γεγονότος ότι οι υποθέσεις τις οποίες καλείται να διαχειριστεί, συνήθως, έχουν να κάνουν με υψηλές χρηματικές αλλά και ηθικές ικανοποιήσεις, οι εγγυήσεις που πρέπει να παρέχει ο επαγγελματίας δικηγόρος (και γενικώς κάθε πάροχος νομικών υπηρεσιών) απαιτείται να είναι ιδιαίτερα μεγάλες. Η ιδιαιτερότητα του ζητήματος της ευθύνης των δικηγόρων, έγκειται στην αξία των αγαθών που καλούνται αυτοί να προστατεύσουν, όπως η ζωή, η ελευθερία, η τιμή, η περιουσία, η υπόληψη και η αξιοπρέπεια του

---

¹ Η επεξεργασία της έννοιας της αστικής επαγγελματικής ευθύνης σε άλλα ευρωπαϊκά δίκαια έχει καταλήξει να ταυτίζει την επαγγελματική ευθύνη με την ευθύνη του παρέχοντος υπηρεσίες κατά τρόπο ανεξάρτητο στο πλαίσιο της επαγγελματικής του δραστηριότητας. Κατά συνέπεια υπάγονται στην έννοια όχι μόνον τα κατά την παλαιότερη ορολογία «ελευθέρια» επαγγέλματα, ως λ.χ. γιατροί, δικηγόροι, αρχιτέκτονες αλλά και άλλα ως λ.χ. χρηματιστές, τραπεζίτες, μεταφορείς, κομμωτές κλπ.

² «Εκείνος που αναλαμβάνει να υπερασπισθεί με προφορικό ή με γραπτό λόγο, μπροστά στα δικαστήρια τη ζωή, την τιμή, την ελευθερία και την περιουσία του προσώπου, που του εμπιστεύεται την τύχη των αγαθών του αυτών», περιγραφικός ορισμός από τον Βιδάλη στο άρθρο του «Ο δικηγόρος», σε Αρμ 1982, σελ. 334.

³ Άρθρο 1 §1 του ν. 4194/2013: «Ο δικηγόρος είναι δημόσιος λειτουργός. Το λειτούργημά του αποτελεί θεμέλιο του κράτους δικαίου».

εκάστοτε εντολέα. Από το δικηγόρο εξαρτάται, σε μεγάλο βαθμό, αν η δικαιολογημένη και δίκαιη αξίωση ενός πολίτη θα ικανοποιηθεί, κάτι το οποίο αποτελεί από μόνο του, αποστολή που απαιτεί τα μεγαλύτερα εχέγγυα⁴.

Ωστόσο, κανένα άλλο επάγγελμα δεν έχει δημιουργήσει τόσο καχυποψία και προκατάληψη εναντίον του, όσο αυτό του δικηγόρου, καθώς δεν είναι λίγες οι περιπτώσεις όπου εγείρονται – δικαίως ή αδικώς – αγωγές αποζημιώσεων κατά των δικηγόρων από εντολείς τους οι οποίοι πιστεύουν πως οι υποχρεώσεις των πρώτων δεν εκτελέστηκαν με τη δέουσα επιμέλεια. Το μοναδικό, λοιπόν, νομικό όχημα με το οποίο μπορεί κανείς να εγείρει στην ελληνική έννομη τάξη μία τέτοια αξίωση κατά δικηγόρου είναι, κατά βάση, το άρθρο 73 του Εισαγωγικού Νόμου του Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας, ακόμη και μετά την εισαγωγή του νόμου περί προστασίας του καταναλωτή και του περίφημου άρθρου του για την ευθύνη του παρέχοντος υπηρεσίες, τα οποία θα αναλύσουμε στο οικείο κεφάλαιο της παρούσας εργασίας.

Το άρθρο 73 του ΕισΝΚΠολΔ αποτελεί μια προσπάθεια νομοθετικής ρύθμισης της προσωπικής αστικής ευθύνης των βοηθητικών προσώπων της δικαιοσύνης με σκοπό την εξεύρεση ισορροπίας ανάμεσα στην ανάγκη παροχής ενός ενδίκου βοηθήματος στα πρόσωπα που έχουν ζημιωθεί από πράξεις των ως άνω αναφερόμενων και στην ανάγκη προστασίας και σεβασμού των προσώπων που ενάγονται ενώπιον της δικαιοσύνης, με τον νόμο να κλείνει υπέρ των τελευταίων, αν λάβουμε υπόψη μας και την σύντομη αποσβεστική προθεσμία έξι μηνών⁵, που προβλέπεται για την άσκηση αγωγής κακοδικίας, καθώς και την ευθύνη τους μόνο για δόλο και βαριά αμέλεια ή αρνησιδικία. Δικαιολογητικό λόγο για την θέσπιση της εν λόγω νομοθετικής ρύθμισης αποτελεί η επιδίωξη του νομοθέτη να καταστήσει προσεκτικά και ακριβοδίκαια τα πρόσωπα που ενέχονται τον κίνδυνο να αχθούν ενώπιον της δικαιοσύνης για την ορθή ή μη παροχή των υπηρεσιών τους, ορίζοντας, ωστόσο, το πλαίσιο άσκησης της εν λόγω αγωγής και προσπαθώντας κατ' αυτόν τον τρόπο να τους προστατέψει από υστερόβουλες διαθέσεις κακόβουλων εντολέων τους. Στο σημείο αυτό δεν θα μπορούσε να παραληφθεί και η εκπεφρασμένη αντίθετη άποψη για το υπό μελέτη άρθρο του ΕισΝΚΠολΔ, σύμφωνα με την οποία οι ρυθμίσεις του άρθρου 73 είναι υπέρ του δέοντος ευνοϊκές για τους εναγόμενους δικηγόρους και λοιπά βοηθητικά της δικαιοσύνης πρόσωπα, ενώ αρκετά περιοριστικές για τους τυχόν ζημιωθέντες έχοντας ως σκοπό, τελικά, την απόρριψη των αγωγών αυτών. Στο εν λόγω άρθρο που μας απασχολεί θα αναφερθούμε αναλυτικότερα και διεξοδικότερα και στη συνέχεια της εν λόγω εργασίας.

---

⁴ Βιδάλης, Ο δικηγόρος, Αρμ 1982, σ. 334.

⁵ Σύμφωνα και με την αιτιολογική έκθεση του νόμου αυτού «θα ήτο άτοπον να μένη εις το διηνεκές ούτως ειπείν, ο υπόχρεος υπό την απειλήν μέτρου, όπερ απευθύνεται αμέσως κατά της περιουσίας του».

B. Η ΕΥΘΥΝΗ ΤΟΥ ΠΑΡΕΧΟΝΤΟΣ ΝΟΜΙΚΕΣ ΥΠΗΡΕΣΙΕΣ

B.1. Η σύμβαση παροχής υπηρεσιών

Αίσθηση προκαλεί το γεγονός πως αν και το επάγγελμα – λειτούργημα του δικηγόρου είναι ένα από τα πιο διαδεδομένα στις μέρες μας, η σύμβαση παροχής νομικών υπηρεσιών εξακολουθεί να παραμένει αρρύθμιστη στο νόμο με τα ουσιώδη στοιχεία της να παρουσιάζονται – ορίζονται ακροθιγώς, κυρίως, στο βασικό νομοθέτημα για την άσκηση της δικηγορίας, ήτοι στον Κώδικα Δικηγόρων και Κώδικα Δεοντολογίας Δικηγορικού Λειτουργήματος (ήδη ν. 4194/2013)⁶. Η σύμβαση αυτή καταρτίζεται συνήθως άτυπα και κατά την άποψη που έχει επικρατήσει, είναι μία έμμισθη ή αμειβόμενη εντολή. Η έμμισθη εντολή δεν συγκαταλέγεται στις ρυθμισμένες συμβάσεις του ΑΚ, μιας και η εντολή κατά τον ΑΚ είναι αυστηρώς άμισθη, γι' αυτό και οι σχετικές διατάξεις περί εντολής που τοποθετούνται στις διατάξεις των άρθρων 713 επ. εφαρμόζονται μόνο συμπληρωματικά ως προς τις διατάξεις του Κώδικα Δικηγόρων⁷. Από αυτές πάλι, εφαρμόζονται μόνον όσες συμβιβάζονται με τη φύση του δικηγορικού λειτουργήματος.

Η έμμισθη εντολή έχει τις ρίζες της στο βυζαντινορωμαϊκό δίκαιο, σύμβαση που διατηρήθηκε και στον πρώτο Κώδικα Δικηγόρων του 1926, καθώς και στον επόμενο νόμο του 1954, ενώ το ίδιο έπραξε και ο ισχύων Ν. 4194/2013. Αξίζει να σημειωθεί πως και η νομολογία εξακολούθησε να χαρακτηρίζει τη σχέση μεταξύ δικηγόρου και πελάτη ως έμμισθη εντολή⁸. Η σχέση που αναπτύσσεται μεταξύ δικηγόρου και πελάτη, ακόμη και αν ο πρώτος χαρακτηρίζεται ως δημόσιος λειτουργός, είναι ιδιωτικού δικαίου και εκ του λόγου αυτού εφαρμόζονται οι διατάξεις του ΑΚ και του ΚΠολΔ. Ωστόσο, αν και η έμμισθη εντολή παρουσιάζει αρκετές διαφοροποιήσεις σε σχέση με την κοινή εντολή του ΑΚ, όχι μόνο ως προς την ύπαρξη αμοιβής, αλλά και ως προς την ελευθερία του εντολοδόχου – δικηγόρου να πράττει κατά την απόλυτη κρίση και διακριτική του ευχέρεια τα δέοντα για την καλύτερη δυνατή διεκπεραίωση της υπόθεσης που έχει αναλάβει. Σε κάθε περίπτωση πάντως, επειδή εξακολουθεί να αποτελεί μίας μορφής εντολή, ιδιαίτερη βαρύτητα έχει ο εμπιστευτικός και προσωπικός χαρακτήρας της σχέσης μεταξύ εντολέως - πελάτη και εντολοδόχου – δικηγόρου. Επιπλέον, παρά το ότι ο εντολοδόχος ευθύνεται, κατ' άρθρο 714, για κάθε

⁶ Γεωργιάδη, Η σύμβαση παροχής νομικών υπηρεσιών, σε «Ενοχικό Δίκαιο – Ειδικό Μέρος, Τόμος II», εκδ. Δίκαιο και Οικονομία, Π. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα 2007, σελ. 214 – 215.

⁷ Κατά τον Γεωργιάδη «εκτός από τις διατάξεις περί εντολής που είναι δυνατόν να εφαρμοσθούν, συμπληρωματικά μπορεί επίσης να τύχουν εφαρμογής οι διατάξεις περί μίσθωσης ανεξαρτήτων υπηρεσιών (ΑΚ 648 επ.), καθ' ο μέτρο ταιριάζουν με τη φύση της σχέσης δικηγόρου – πελάτη και πάντοτε με γνώμονα την ανεξαρτησία και την ελευθερία του πρώτου».

⁸ Καποδίστρια, «Η σχέσις δικηγόρου και πελάτου κατά τον νέον Κώδικα των Δικηγόρων», σε ΝοΒ 55, σελ. 1, Γιακουμή, «Το νομικό καθεστώς των δικηγόρων και θέματα αστικής και πειθαρχικής δικηγορικής ευθύνης», εκδ. Ερευνητικού Ινστιτούτου Δικονομικών Μελετών, Αθήνα 1987, σελ. 203.

πταίσμα, ο δικηγόρος, με βάση το ισχύον 73 ΕισΝΚΠολΔ, ευθύνεται απέναντι στον πελάτη του **μόνο για δόλο και βαριά αμέλεια.**

B.1.1. Υποχρεώσεις των μερών

Η βασικότερη των υποχρεώσεων που αναλαμβάνει ο δικηγόρος είναι η διαχείριση της υποθέσεως του εντολέα – πελάτη του με σκοπό την ικανοποίηση των αξιώσεών του, είτε μέσω της παροχής νομικών συμβουλών, είτε μέσω της διεξαγωγής δικαστικών αγώνων, ενώ περιλαμβάνεται και η εξουσία αντιπροσώπευσης και υπεράσπισης του εντολέα του ενώπιον δικαστικών και λοιπών αρχών και υπηρεσιών. Εκ της άνω αναφερόμενης βασικής υποχρέωσης του δικηγόρου προκύπτουν και δευτερεύουσες υποχρεώσεις οι οποίες έχουν να κάνουν με τον έλεγχο τίτλων και βιβλίων στα εγγώρια υποθηκοφυλακεία και κτηματολογικά γραφεία, την σύνταξη εγγράφων περί των αποτελεσμάτων του ελέγχου τίτλων, την επικύρωση αντιγράφων, την μετάφραση αυτών κ.ά.

Από την άλλη, η κύρια υποχρέωση του εντολέα είναι η καταβολή της συμφωνημένης αμοιβής (ορισμένο ποσό ή ποσοστό επί του τελικώς επιδικασθέντος ποσού) στον δικηγόρο, δεδομένου ότι ο Κώδικας Δικηγόρων απαγορεύει την παροχή υπηρεσιών χωρίς αντάλλαγμα⁹, με εξαίρεση τις περιπτώσεις που σχετίζονται με συγγενικά πρόσωπα και άλλο δικηγόρο.

B.1.2. Η δικηγορική αμοιβή

Η αμοιβή του δικηγόρου καθορίζεται ελεύθερα, κατόπιν έγγραφης συμφωνίας με τον εντολέα του και δε μπορεί να είναι χαμηλότερη από τα ποσά που προβλέπει ο νόμος για κάθε περίπτωση, όπως προβλέπεται στα άρθρα 57 επ. του Κώδικα Δικηγόρων. Η υποχρέωση του εντολέα - πελάτη έναντι του δικηγόρου του αποσβήνεται μόνον όταν εξοφληθεί ολόκληρο το ποσό που οφείλεται και ενόσω η υποχρέωση αυτή δεν ικανοποιείται, παρέχεται, από το νόμο, στον δικηγόρο το δικαίωμα επίσχεσης των εγγράφων του εντολέως του που βρίσκονται στην κατοχή του¹⁰, ενώ σε περίπτωση κατάσχεσης στην περιουσία του εντολέα – οφειλέτη, οι απαιτήσεις των δικηγόρων κατατάσσονται στην τρίτη θέση του πίνακα πλειστηριασμού¹¹. Η αξίωση του δικηγόρου για την αμοιβή του, ως προς την παροχή των υπηρεσιών του, είτε πρόκειται για δικαστικές είτε για εξώδικες ενέργειες, παραγράφεται, σύμφωνα με το άρθρο ΑΚ 250, εντός πενταετίας, η οποία εκκινεί από τη λήξη του έτους κατά τη διάρκεια του οποίου γεννήθηκε η αξίωση (ΑΚ 253)¹².

⁹ Άρθρο 82 παρ. 1 Κώδικα Δικηγόρων.

¹⁰ Άρθρο 85 παρ. 1 Κώδικα Δικηγόρων.

¹¹ Γεωργιάδη, Η σύμβαση παροχής νομικών υπηρεσιών, όπ. παραπάνω, σελ. 224 – 225.

¹² Γεωργιάδη, «Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου», εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή 2007, σελ. 228 – 229.

Πρόκειται για μία εξαιρετική ρύθμιση, η οποία παρεκκλίνει από τον κανόνα της εικοσαετούς παραγραφής που θεσπίζει η ΑΚ 249.

Ο Κώδικας Δικηγόρων προβλέπει και επιπλέον τρόπους καθορισμού της αμοιβής του δικηγόρου, όπως η δυνατότητα αμοιβής με πάγια αντιμισθία¹³, με εργολαβία δίκης¹⁴ (δηλαδή με ποσοστό επί του αντικειμένου της δίκης) ή ακόμη και με χρονοχρέωση¹⁵ (δηλαδή ανάλογα με τις ώρες που θα εργασθεί για την διεκπεραίωση της αναληφθείσας υπόθεσης). Όσον αφορά την δικηγορική αμοιβή θα πρέπει να σημειώσουμε πως η σύμβαση αυτή είναι πάντοτε αορίστου χρόνου και έχει το χαρακτήρα έμμισθης εντολής, ενώ αυτή δεν μπορεί να έχει σύμβαση εξαρτημένης εργασίας. Αξίζει να σημειώσουμε πως υπό τον προϊσχύοντα Κώδικα Δικηγόρων, οι δικηγόροι με πάγια αντιμισθία δεν μπορούσαν να παρέχουν τις υπηρεσίες τους σε δεύτερο φυσικό ή νομικό πρόσωπο. Ωστόσο, στον Ν. 4194/2013 η ως άνω απαγόρευση απαλείφθηκε δίνοντας έτσι τη δυνατότητα στον ασκούντα το δικηγορικό επάγγελμα - λειτούργημα να παράσχει τις υπηρεσίες του σε περισσότερους του ενός εντολείς, αμειβόμενος με το τρόπο αυτό. Αναφορικά με την εργολαβία δίκης, θα πρέπει να τονίσουμε πως ο τρόπος αυτός αμοιβής του δικηγόρου μπορεί να συμφωνηθεί μόνον εφόσον αυτός αναλάβει τη διεξαγωγή της υπόθεσης μέχρι τελεσιδικίας και μόνον για την περίπτωση που η δίκη έχει θετική έκβαση, τελώντας κατ' αυτό τον τρόπο υπό διπλή αναβλητική αίρεση αφενός της θετικής έκβασης της δίκης και αφετέρου της τελεσιδικίας αυτής. Στην περίπτωση που συμφωνηθεί αμοιβή του δικηγόρου ακόμη και αν η έκβαση της δίκης είναι αρνητική, τότε δεν θα πρόκειται για εργολαβία δίκης και οποιοσδήποτε τέτοιος χαρακτηρισμός της σύμβασης δεν θα πρέπει να λαμβάνεται υπόψη. Αυτό βέβαια δεν επηρεάζει το γεγονός πως τα έξοδα της δίκης θα πρέπει να καταβληθούν στον δικηγόρο.

B.1.2.1. Η έμμισθη εντολή δικηγόρου και η καταγγελία αυτής

Ειδικότερα, κρίνεται σκόπιμη μια αναφορά στο ζήτημα της καταγγελίας της έμμισθης εντολής δικηγόρου. Κατά το άρθρο 42 του νέου Κώδικα Δικηγόρων, «έμμισθος δικηγόρος είναι αυτός που προσφέρει αποκλειστικά νομικές υπηρεσίες ως νομικός σύμβουλος ή ως δικηγόρος σε συγκεκριμένο εντολέα, σταθερά και μόνιμα, αμειβόμενος αποκλειστικά με πάγια περιοδική αμοιβή. Ο ίδιος δικηγόρος μπορεί επίσης να αναλαμβάνει υποθέσεις από οποιονδήποτε άλλον, αμειβόμενος είτε ανά υπόθεση είτε με άλλον τρόπο». Από τις διατάξεις του άρθρου 63 παρ. 3, 4 και 5 του Ν.Δ. 3026/1954 «περί του Κώδικος Δικηγόρων», όπως αυτό τροποποιήθηκε με τις διατάξεις του Ν. 4194/2013, ήτοι του νέου «Κώδικα Δικηγόρων», προκύπτει ότι η παροχή από τον δικηγόρο νομικών υπηρεσιών με πάγια περιοδική αμοιβή, θεωρούμενη ως σχέση απόλυτης προσωπικής εμπιστοσύνης, συνάπτεται με σύμβαση ιδιόμορφης έμμισθης εντολής (ΑΠ 1265/2014 ΝΟΜΟΣ). Σύμφωνα δε με την παράγραφο 4 του ως άνω αναφερόμενου άρθρου του Κώδικα, επιτρέπεται, κατ' εξαίρεση, στον δικηγόρο η παροχή νομικών υπηρεσιών είτε ως δικηγόρου ή νομικού

¹³ Άρθρο 44§1 Κώδικα Δικηγόρων.

¹⁴ Άρθρο 60 Κώδικα Δικηγόρων.

¹⁵ Άρθρο 59 Κώδικα Δικηγόρων.

συμβούλου, είτε ως δικηγόρου με πάγια, ετήσια ή μηνιαία αμοιβή. Με βάση τα ανωτέρω καθίσταται σαφές πως σύμβαση έμμισθης εντολής υπάρχει στην περίπτωση που ο δικηγόρος παρέχει τις νομικές υπηρεσίες του σταθερά και μόνιμα σε συγκεκριμένο εντολέα και αμείβεται γι' αυτές αποκλειστικά με περιοδική αμοιβή. Από τα ως άνω αναφερόμενα συνάγεται και ότι πρόκειται για μορφή σύμβασης έμμισθης εντολής αορίστου χρόνου η οποία και ρυθμίζεται από τον Κώδικα Δικηγόρων και συμπληρωματικά από τις περί εντολής και συμβάσεως ανεξαρτήτων υπηρεσιών διατάξεις του Αστικού Κώδικα, υπό την προϋπόθεση ότι αυτές δεν αντίκεινται στον δημόσιο χαρακτήρα της ανωτέρω σχέσεως.

Χαρακτηριστικό γνώρισμα της σύμβασης έμμισθης εντολής που συνάπτει ο δικηγόρος με τον πελάτη του είναι η περιοδικότητα τη αμοιβής, η συμφωνία δηλαδή για την καταβολή αυτής παγίως κατά μήνα ή κατ' έτος, ανεξαρτήτως του αριθμού των υποθέσεων ή των θεμάτων προς διαχείριση που θα ανατεθούν στον δικηγόρο και επί των οποίων οφείλει να παράσχει τις νομικές του υπηρεσίες και συμβουλές, γραπτώς ή προφορικώς. Η κατάρτιση της σύμβασης και η απόδειξη αυτής αποδεικνύεται με κάθε είδους έγγραφα, σύμφωνα με το άρθρο 95 παρ. 2 του ως άνω Κώδικα, ενώ οι έμμισθοι δικηγόροι δικαιούνται και δώρα εορτών και επίδομα αδείας. Εκτός αυτού, το Δημόσιο, τα νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου και ιδιωτικού δικαίου, καθώς και τα φυσικά πρόσωπα που απασχολούν δικηγόρους με συμβάσεις έμμισθης εντολής ορισμένου ή αορίστου χρόνου, οφείλουν να καταβάλλουν στα ταμεία ασφάλισης ποσοστό 2/3 της εκάστοτε ετήσιας ασφαλιστικής εισφοράς των δικηγόρων που απασχολούν με την ως άνω αναφερόμενη σχέση.

Στο σημείο αυτό κρίνεται σκόπιμη μια αναφορά στην περίπτωση των περικοπών των απασχολούντων δικηγόρων στον δημόσιο τομέα¹⁶ στο πλαίσιο εφαρμογής των Ν. 3833/2010 και 3845/2010 περί της δημοσιονομικής κρίσεως, και στο αν αυτοί κρίνονται εφαρμοστέοι και στην περίπτωση αυτών που απασχολούνται με σχέση έμμισθης εντολής, ζήτημα που απασχόλησε και τη νομολογία. Συγκεκριμένα η υπ' αριθ. 6167/2015 απόφαση του Μονομελούς Πρωτοδικείου Θεσσαλονίκης έκρινε πως οι σχετικές διατάξεις δεν τυγχάνουν εφαρμογής στην κρινόμενη περίπτωση, καθώς

---

¹⁶ Όσον αφορά τους δικηγόρους που απασχολούνται με σύμβαση έμμισθης εντολής στους Οργανισμούς Τοπικής Αυτοδιοίκησης, είναι γνωστό η εν λόγω κατηγορία δικηγόρων έχει από το νόμο πρόσθετες υποχρεώσεις σε σχέση με τους δικηγόρους που παρέχουν τις υπηρεσίες τους σε οποιοδήποτε άλλο νομικό πρόσωπο δημοσίου δικαίου. Συνεπώς, «...διαπιστώνεται, παραβίαση της αρχής της ισότητας, σε σχέση ειδικά με τους δικηγόρους των δήμων, όταν αυτοί τυγχάνουν ενιαίας μεταχείρισης με τους δικηγόρους των λοιπών ΝΠΔΔ και φορέων του δημοσίου, ενώ αποδεδειγμένα τους επιβάλλονται περισσότερες υποχρεώσεις από το νόμο και κατά συνέπεια έχουν μεγαλύτερο περιορισμό της ελεύθερης επαγγελματικής τους δραστηριότητας». Ως πρόσθετες υποχρεώσεις λογίζονται «α) η επιβάρυνση που υφίστανται οι δικηγόροι των δήμων σε συνάρτηση με τον συνολικό αριθμό των δημοτών (και δη για τους δήμους με περισσότερους από 100.000 κατοίκους), β) η υποχρέωση να καλύπτουν χωρίς πρόσθετη αμοιβή τις ανάγκες όλων των νομικών προσώπων ή ιδρυμάτων του οικείου δήμου, γ) η υποχρέωση να απασχολούνται εντός του οικείου δημοτικού καταστήματος για τη διεκπεραίωση των υπηρεσιακών αναγκών και ανάλογα προς αυτές, υποχρεώσεις που έχουν ως εύλογη συνέπεια τον μεγαλύτερο περιορισμό της ελεύθερης επαγγελματικής τους δραστηριότητας», ΜΠρΘεσ 6167/2015, Αρμενόπουλος 2017, σελ. 703 επ.

αφορούν μόνο εργαζόμενους με σύμβαση εργασίας στον ευρύτερο δημόσιο τομέα και όχι τους απασχολούμενους με σύμβαση έμμισθης εντολής.

Η αρχή της ίσης μεταχείρισης εξακολουθεί να εφαρμόζεται και σε αυτή την περίπτωση, καθώς σε περίπτωση που ο εργοδότης προβαίνει οικειοθελώς σε μονομερή ή συμβατική μισθολογική ή άλλη εργασιακή παροχή δεν θα πρέπει να αποκλείεται ουδείς που ανήκει στην ίδια κατηγορία και παρέχει τις ίδιες υπηρεσίες και κάτω από τις ίδιες συνθήκες, υπό την προϋπόθεση ότι δεν υφίσταται ιδιαίτερη περίπτωση που να δικαιολογεί την εν λόγω εξαίρεση - απόκλιση¹⁷. Η αρχή αυτή αποτελεί κανόνα δημοσίας τάξεως και παρέχει απευθείας στον δικηγόρο το δικαίωμα να αξιώσει με αγωγή ενώπιον των δικαστηρίων την οικειοθελή παροχή που αδικαιολογήτως δεν έλαβε από τον εργοδότη, χωρίς να απαιτείται για την ευδοκίμησή της η συνδρομή πταίσματος και αιτιώδους συνάφειας (ΑΠ 1490/2012, ΝΟΜΟΣ). Απαιτείται, ωστόσο, για την ευδοκίμηση της αγωγής και την επιδίκαση αμοιβής και ο προσδιορισμός των προσώπων προς τα οποία εκδηλώθηκε η οικειοθελής παροχή του εναγομένου – εργοδότη, καθώς και η εργασία την οποία παρείχαν τόσο αυτά όσο και ο δικηγόρος που δεν έλαβε την παροχή προκειμένου να καταστεί δυνατή από το δικαστήριο η σύγκριση και να προκύψει η κρίση για το αν παραβιάστηκε ή όχι η αρχή της ίσης μεταχείρισης (ΑΠ 748/2009). Την ύπαρξη ειδικού λόγου που να δικαιολογεί κατ' αντικειμενικό τρόπο τη διαφορετική μεταχείριση του εργαζόμενου – δικηγόρου, μπορεί να επικαλεσθεί κατ' ένσταση ο δικηγόρος και να αποδείξει ο εργοδότης.

Η σχέση παροχής από δικηγόρο νομικών υπηρεσιών με πάγια περιοδική αμοιβή, που θεωρείται και είναι σχέση απόλυτης προσωπικής εμπιστοσύνης, συνάπτεται με σύμβαση ιδιόμορφης έμμισθης εντολής, η οποία λογίζεται πάντοτε ως σύμβαση αορίστου χρόνου και λύνεται, εκτός άλλων, και με καταγγελία του εντολέα, που είναι μονομερής αναιτιώδης δικαιοπραξία. Όταν όμως για το προσωπικό που απασχολεί ο εντολέας προβλέπεται μόνιμη υπηρεσία τούτου, τότε απαιτείται σπουδαίος λόγος για την εγκυρότητα και νομιμότητα της καταγγελίας. *«Σπουδαίο λόγο αποτελούν εκείνα τα γεγονότα, ή και ένα ακόμη μεμονωμένο γεγονός ή ορισμένη συμπεριφορά, εξαιτίας των οποίων δεν είναι δυνατόν, κατ' αντικειμενική κρίση, σύμφωνα με την καλή πίστη και τα συναλλακτικά ήθη, να αξιωθεί η συνέχιση της σύμβασης από ένα εκ των συμβαλλομένων, ανεξάρτητα από την ύπαρξη ή ανυπαρξία πταίσματος και γενικότερα υπαιτιότητας του αντισυμβαλλομένου... Τέτοιος σπουδαίος λόγος συντρέχει και όταν λόγω κλονισμού της εμπιστοσύνης του εντολέα προς το πρόσωπο του εντολοδόχου, έχει επέλθει τόσο σοβαρή διαταραχή στη συνεργασία τους, ώστε, κατά την καλή πίστη και τα συναλλακτικά ήθη, η συνέχιση της μεταξύ τους συμβάσεως να παρίσταται για τον εντολέα, κατ' αντικειμενική κρίση, αδύνατη ή εξαιρετικά δυσχερής. Ο κλονισμός της εμπιστοσύνης μπορεί να επέλθει και ως αποτέλεσμα αντιδικίας μεταξύ δικηγόρου και εντολέα, όταν εξαιτίας των δικαστικών αγώνων και της εχθρότητας από την σφοδρή αντιδικία έχει καταστεί αδύνατη ή εξαιρετικά δύσκολη η ομαλή συνεργασία μεταξύ*

---

¹⁷ ΜΠρΑθ 27/2021 [Αναγνώριση σχέσης έμμισθης εντολής, Δικηγόρος σε Τράπεζα αμειβόμενος με δελτίο παροχής υπηρεσιών], Εφαρμογές Αστικού Δικαίου και Πολιτικής Δικονομίας, 4/2021.

τους. Σε κάθε περίπτωση, η άσκηση του δικαιώματος της καταγγελίας υπόκειται στον περιορισμό του άρθρου 281 ΑΚ, της μη υπερβάσεως, δηλαδή, των ορίων που επιβάλλει η καλή πίστη ή τα χρηστά ήθη ή ο κοινωνικός ή οικονομικός σκοπός του δικαιώματος. Όταν η υπέρβαση των ορίων αυτών είναι προφανής, η καταγγελία καθίσταται απαγορευμένη και, κατά συνέπεια, άκυρη, σύμφωνα με τα άρθρα 174 και 180 ΑΚ.», (ΕφΑΘ 530/2019, ΝΟΜΟΣ, ΑΠ 21/2004 (ΟΛΟΜ), ΝΟΜΟΣ, ΑΠ 740/2002, ΝΟΜΟΣ). Ειδικότερα ως προς αυτό, με την υπ' αριθμόν 530/2019 απόφαση, το Εφετείο Αθηνών έκρινε πως η επίκληση από τον δικηγόρο, εκτός των ανωτέρω αναφερόμενων «σπουδαίων λόγων», αλλά και της αναλήθειας των λόγων καταγγελίας του εντολέα δεν αρκεί για την κατάφαση της καταχρηστικότητας αυτής, εφόσον δεν αναφέρεται «από ποια ελατήρια και δη ταπεινά υπαγορεύτηκε η καταγγελία, όπως εμπάθεια, μίσος, έχθρα ή λόγοι εκδικήσεως συνεπεία προηγηθείσας νόμιμης, αλλά μη αρεστής στην εντολέα συμπεριφοράς του, που δεν εξυπηρετούν το σκοπό του δικαιώματος της μονομερούς λύσεως της συμβάσεώς», απορρίπτοντας έτσι ως αόριστη την αγωγή που έφθασε ενώπιον του. Σε μια αντίστοιχη περίπτωση, ο Άρειος Πάγος, με την υπ' αριθ. 21/2004 απόφαση του, έκρινε πως δεν μπορεί να αξιωθεί από την εναγόμενη – εντολέα Τράπεζα να διατηρήσει σε ισχύ τη μεταξύ της σύμβαση με τον εντολοδόχο της και ενάγοντα δικηγόρο, αφού η σφοδρή αντιδικία του επί χρόνια δικηγόρου της Τραπεζής με την εντολέα Εμπορική Τράπεζα της Ελλάδος, καθώς και ο χειρισμός υποθέσεως τρίτων εναντίον αυτής, συνιστά κλονισμό της εμπιστοσύνης προς το πρόσωπο του δικηγόρου και δικαιολογεί την καταγγελία της σύμβασης έμμισθης εντολής που τους συνέδεε.

Σημαντική προϋπόθεση ακόμη για την καταγγελία της σύμβασης έμμισθης εντολής από τον εντολοδόχο δικηγόρο, αποτελεί η καταγγελία αυτή να έγινε στο όνομα του νομικού προσώπου ανώνυμης εταιρείας από πρόσωπο ή όργανο αυτής, το οποίο έχει την εξουσία να καταγγείλει τη σύμβαση. Αν όμως η καταγγελία δεν λάβει χώρα ως ανωτέρω αναφέρθηκε, και «μετά την ανυπόστατη καταγγελία ο δικηγόρος προσέφερε τις υπηρεσίες του και το νομικό πρόσωπο τις απέκρουσε, περιέρχεται πλέον σε υπερημερία και υποχρεούται να καταβάλει σ' αυτόν τις αντίστοιχες πάγιες αντιμισθίες (ΑΠ 1621/2006)»¹⁸. «Η καταγγελία, ακόμη και χωρίς αποζημίωση, επιφέρει τη λύση της σύμβασης, αλλά η αταξία του καταγγέλοντος έχει ως *ex lege* συνέπεια την παράταση της υποχρέωσής του προς πληρωμή της πάγιας αντιμισθίας μέχρι να εξοφλήσει πλήρως την αποζημίωση (ΑΠ 411/2016, ΑΠ 1320/2010, ΑΠ 88/2010)».

Μόνη η μη καταβολή των πάγιων αποδοχών του δικηγόρου από τον εργοδότη του δεν συνιστά αδικοπραξία, αφού η παράλειψη της πληρωμής τους από τον υπόχρεο προς τούτο δεν έχει ως αποτέλεσμα την απώλεια αυτών, ώστε ο δικαιούχος – δικηγόρος να υφίσταται περιουσιακή ζημία, δεδομένου ότι ο τελευταίος δύναται να τις αναζητήσει - διεκδικήσει με ευθεία αγωγή. (ΑΠ 259/1981, ΕφΘεσ 3200/1998). Η ως άνω αναφερόμενη παραβίαση μπορεί να θεμελιώσει αξίωση του δικηγόρου προς αποζημίωση κατά τις διατάξεις περί αδικοπραξιών, μόνο στην περίπτωση που

¹⁸ Ο.π. Εφαρμογές Αστικού Δικαίου και Πολιτικής Δικονομίας, 4/2021.

υπέστη ζημία από την υπαίτια καθυστέρηση καταβολής των αποδοχών του.

Όσον αφορά την παραγραφή των εν λόγω αξιώσεων, σύμφωνα με την διάταξη του άρθρου 250 παρ. 1 του Αστικού Κώδικα, αυτές υπόκεινται σε πενταετή παραγραφή και στο δικόγραφο της αγωγής θα πρέπει να αναφέρονται ο χρόνος κατά τον οποίο γεννήθηκε η αξίωση, το χρονικό σημείο ενάρξεως της παραγραφής και ο χρόνος επιδόσεως της αγωγής, προκειμένου να διαπιστωθεί αν συμπληρώθηκε ο χρόνος αυτής, ενώ σε περίπτωση μη αναφοράς αυτών η αγωγή θα απορρίπτεται ως αόριστη. Ζήτημα είχε τεθεί αν η αποσβεστική εξάμηνη προθεσμία της παρ. 2 του άρθρου 6 του Ν. 3198/1955 εφαρμόζεται και στην αξίωση αποζημίωσης του δικηγόρου κατά του εντολέα του. Η διάταξη αυτή είναι εφαρμοστέα σε όλες τις σχέσεις εξαρτημένης εργασίας. Ευθεία, λοιπόν, εφαρμογή της διάταξης αυτής δεν μπορεί να γίνει μιας και η σχέση έμμισθης εντολής δικηγόρου με πάγια αντιμισθία δεν είναι σύμβαση εξαρτημένης εργασίας αλλά αυτοτελής σύμβαση διεπόμενη από του κανόνες του Κώδικα Δικηγόρων και συμπληρωματικά από τις διατάξεις του Αστικού Κώδικα και ιδίως τις διατάξεις περί συμβάσεως εργασίας και εντολής. Υποστηρίζεται, όμως ότι μπορεί να γίνει αναλογική εφαρμογή αυτής λόγω της ανάγκης ταχείας εκκαθάρισης της δημιουργηθείσας καταστάσεως, ώστε να μην εμποδίζεται ο εργοδότης στους επιχειρηματικούς του σχεδιασμούς¹⁹. Οι αξιώσεις του δικηγόρου από άκυρη καταγγελία έμμισθης εντολής εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής της διάταξης του άρθρου 250 του Αστικού Κώδικα και όχι σε αυτό της παρ. 1 του άρθρου 6 του Ν. 3198/1955, η οποία εφαρμόζεται και προϋποθέτει σύμβαση εξαρτημένης εργασίας²⁰.

Αναφορά θα πρέπει να γίνει και στο ζήτημα της καταχρηστικής άσκησης δικαιώματος²¹ κατά τη διάταξη του άρθρου 281 του Αστικού Κώδικα. Από αυτή συνάγεται πως η άσκηση του δικαιώματος θεωρείται ως καταχρηστική και όταν ο δικαιούχος δημιούργησε με τη συμπεριφορά του την εύλογη πεποίθηση στον υπόχρεο ότι δεν θα ασκήσει πλέον το δικαίωμά του, ώστε η τυχόν άσκηση αυτού να επάγεται επαχθείς συνέπειες για τον υπόχρεο λόγω της ανατροπής της κατάστασης που δημιουργήθηκε και διατηρήθηκε επί μακρό χρονικό διάστημα, δημιουργώντας στον υπόχρεο την εύλογη πεποίθηση ότι δεν θα το ασκήσει. Ακόμα όμως και η άσκηση του δικαιώματος της προσβολής της καταγγελίας δεν μπορεί να λαμβάνει χώρα οποτεδήποτε. Στις περιπτώσεις που ο νομοθέτης δεν όρισε συγκεκριμένη προθεσμία παρενέβη η νομολογία και ρύθμισε το θέμα σε συνδυασμό και με τον θεσμό της αποδυνάμωσης δικαιώματος, μιας ειδικότερης έκφανσης της καταχρηστικής άσκησης δικαιώματος. Η έννοια της αποδυνάμωσης του δικαιώματος δεν στηρίζεται αποκλειστικά και μόνο στο κριτήριο του χρόνου και στην επί μακρόν αδράνεια του δικαιούχου να το ασκήσει. Απαιτείται επιπλέον, ο δικηγόρος να έχει δημιουργήσει

¹⁹ Μ. Δ. Καραση, *Έμμισθη εντολή δικηγόρου με πάγια αντιμισθία. Δικαίωμα αποζημιώσεως του δικηγόρου επί καταγγελίας της συμβάσεως κατ' άρθρο 94 παρ. 1 εδ. 2 Κωδ. Δικηγόρων*, Αρμενόπουλος 2000, σελ. 592 επ.

²⁰ Δημήτρης Ζερδελής, *Αποδυνάμωση του δικαιώματος προσβολής του κύρους καταγγελίας σύμβασης έμμισθης εντολής δικηγόρου*, Δίκαιο Επιχειρήσεων και Εταιρειών, 1/2018, σελ. 4.

²¹ ΑΠ 740/2002, ΝΟΜΟΣ.

με την όλη στάση του δικαιολογημένα την πεποίθηση ότι δεν θα ασκήσει μελλοντικά το δικαίωμά του. Η συμπεριφορά αυτή από μέρους του δικηγόρου είναι που δημιουργεί μια άξια προστασίας εμπιστοσύνη που έδειξε το άλλο μέρος στην συμπεριφορά του δικηγόρου. Στην περίπτωση αυτή, της καταχρηστικότητας, ο δικηγόρος φέρει το βάρος της επίκλησης και απόδειξης των περιστατικών που συνιστούν την υπέρβαση των αξιολογικών ορίων του άρθρου του ΑΚ 281 (ΑΠ 205/2018). Αντίστοιχα, ο καταγγείλας εντολέας, προβάλλοντας ένσταση, φέρει το αντίστοιχο βάρος ως προς τα περιστατικά που συνιστούν σπουδαίο λόγο για την καταγγελία.

B.2. Οι μορφές δικηγορικής ευθύνης

Η ευθύνη του δικηγόρου συνδέεται στενά με την άσκηση της επαγγελματικής, του δραστηριότητας και αναφέρεται στις δυσμενείς έννομες συνέπειες που μπορούν να προκύψουν στο πλαίσιο αυτής. Ο δικηγόρος, κατά την εκτέλεση των καθηκόντων του, είναι, βέβαια, απολύτως ανεξάρτητος και ελεύθερος, από οποιεσδήποτε εξωτερικές παρεμβάσεις. Αυτό όμως δε σημαίνει ότι δεν υποχρεούται να τηρήσει μία σειρά κανόνων, η παράβαση των οποίων κατά περίπτωση και ανάλογα με το ειδικότερο δικαικό πεδίο στο οποίο αναφέρονται και από το οποίο ρυθμίζονται αυτές οι συνέπειες μπορεί να επισύρει αστικές, ποινικές, ή και πειθαρχικές κυρώσεις²².

B.2.1. Αστική ευθύνη

Η αστική ευθύνη του δικηγόρου αφορά την υποχρέωση του να αποκαταστήσει τυχόν ζημίες που προξένησε στον εντολέα του από τον τρόπο με τον οποίο διαχειρίστηκε την νομική επιδίωξη της αξίωσης αυτού. Ο δικηγόρος αναλαμβάνει με βάση τη σύμβαση παροχής υπηρεσιών να προστατεύει, να υπερασπίζεται και να διαχειρίζεται το έννομο συμφέρον του πελάτη του, με επιμέλεια, ιδιαίτερη προσοχή και υψηλό αίσθημά ευθύνης με σκοπό την νομική – δικαστική επιδίωξη της αξίωσης αυτού. Είναι, ωστόσο, πιθανό εξαιτίας λανθασμένων χειρισμών του να υποπέσει σε σφάλματα, παραβαίνοντας τις συμβατικές του υποχρεώσεις ή τις υποχρεώσεις που απορρέουν από το νόμο²³, και έτσι να προκαλέσει απρόβλεπτη και ενδεχομένως μη αναστρέψιμη οικονομική ζημία. Υπό την απαραίτητη προϋπόθεση πως η ζημία που θα προκληθεί στον εντολέα του είναι αιτιώδης, μπορεί ο δικηγόρος να υποχρεωθεί σε ανόρθωση αυτής της ζημίας, σύμφωνα με τη γενικότερη αρχή που διαπνέει το ενοχικό δίκαιο, ότι όποιος ζημιώνει υπαιτίως τον άλλον υποχρεούται να τον

²² Ελλείψει νομολογιακής τυποποίησης περιπτώσεων αστικής δικηγορικής ευθύνης, συνάγονται εμμέσως από νομολογιακή τοποθέτηση επί περιπτώσεων ποινικής ευθύνης του δικηγόρου.

²³ Αυτές μπορεί να απορρέουν από διατάξεις του ισχύοντος δικαίου και από το υφιστάμενο νομικό καθεστώς του δικηγορικού επαγγέλματος (κυρίως από το Κώδικα Δικηγόρων).

αποζημιώσει. Στα πλαίσια αυτά θα πρέπει να γίνει αντιληπτό και το περιεχόμενο της αστικής ευθύνης του δικηγόρου.

B.2.2. Ποινική ευθύνη

Η ποινική ευθύνη του δικηγόρου ασφαλώς και διαφοροποιείται από την αστική ευθύνη αυτού²⁴. Στο χώρο του ποινικού δικαίου η ευθύνη του δικηγόρου εμφανίζεται, κυρίως, είτε ως αποτέλεσμα προσβολής της ορθής απονομής της δικαιοσύνης, είτε ως διατάραξη της σχέσης εμπιστοσύνης που υπάρχει ανάμεσα στο δικηγόρο και τον πελάτη του²⁵, και κατ' αποτέλεσμα ως προσβολή της ορθής παροχής νομικής προστασίας. Βέβαια, σε αυτή την περίπτωση, στόχο αποτελεί η ικανοποίηση του δημοσίου συμφέροντος. Αξίζει να σημειώσουμε πως κατά ένα μεγάλο ποσοστό τα ζητήματα που φθάνουν ενώπιον της δικαιοσύνης αφορούν ποινικού ενδιαφέροντος δίκες, σε αντίθεση με τις υποθέσεις αστικής ευθύνης που έχουν φθάσει ενώπιον της δικαιοσύνης, οι οποίες είναι ελάχιστες. Δεν θα πρέπει να λησμονήσουμε, ωστόσο, ότι μία πράξη ή παράλειψη του δικηγόρου μπορεί να αξιολογείται τόσο σε επίπεδο ποινικής όσο και σε επίπεδο αστικής ευθύνης επισύροντας τις αντίστοιχες συνέπειες (συρροή ευθύνης). Η απόφαση του πολιτικού δικαστηρίου δεν δεσμεύει το ποινικό δικαστήριο, ενώ το ίδιο ισχύει κατ' αρχήν και στην αντίστροφη περίπτωση. Ωστόσο, απόφαση που έχει εκδοθεί από ποινικό δικαστήριο συνιστά δεδικασμένο για το πολιτικό δικαστήριο, εφόσον το πρώτο έχει κρίνει και επί της αστικής αξιώσεως ή μέρους αυτής.

Το άρθρο του Ποινικού Κώδικα που εφαρμόζεται εν προκειμένω θα μπορούσαμε να πούμε πως είναι αυτό της διάταξης του ΠΚ 233, το οποίο ορίζει τα εξής: *«Δικηγόρος ή άλλος νομικός παραστάτης που βλάπτει με πρόθεσή του εκείνον, των συμφερόντων του οποίου έχει αναλάβει τη νομική προστασία, ή που στην ίδια ένδικη υπόθεση βοηθεί με συμβουλές ή με παροχή υπηρεσίας και τους δύο διαδίκους, είτε ταυτόχρονα είτε διαδοχικά, τιμωρείται με φυλάκιση μέχρι τριών ετών. Αν όμως ενήργησε αφού πρώτα συνεννοήθηκε με αυτούς που έχουν αντίθετα συμφέροντα ή επιδιώκοντας κέρδος τιμωρείται με φυλάκιση τουλάχιστον τριών μηνών»*. Όπως γίνεται αντιληπτό, πρόκειται για ένα ιδιαίτερο έγκλημα, με την έννοια που αυτό έχει στην νομική επιστήμη και στον τομέα του ποινικού δικαίου, ήτοι ο αυτουργός θα πρέπει να έχει ορισμένη ιδιότητα για να τιμωρηθεί, και εν προκειμένω, θα πρέπει να έχει αυτή του δικηγόρου. Όσον αφορά την βλάβη που θα πρέπει να έχει υποστεί ο εντολοδόχος – πελάτης του δικηγόρου, αυτή θα πρέπει να συνίσταται σε μείωση του ενεργητικού της περιουσίας του ή αποφυγή αύξησής του. Αυτό, πάντως, δε σημαίνει πως η βλάβη η οποία ικανοποιεί την αντικειμενική υπόσταση του 233 ΠΚ είναι

²⁴ Γεωργιάδης, «Ενοχικό Δίκαιο – Γενικό μέρος», εκδ. Δίκαιο & Οικονομία Π.Ν. Σάκκουλας, Αθήνα 1999, σελ. 55 επ.

²⁵ Αρ. 371 ΠΚ : Παράβαση επαγγελματικής εχεμύθειας. Κατά τη Μακρίδου Κ., Το δικηγορικό απόρρητο, σ. 22, το επαγγελματικό απόρρητο έχει αναχθεί σε «γενικότερη κοινωνική αξία, της οποίας η καταπάτηση θίγει έννομα αγαθά καταξιωμένα στην ισχύουσα έννομη τάξη».

πάντοτε αποκλειστικά περιουσιακή²⁶, πρέπει όμως, κατά τη ρητή διατύπωση του άρθρου, να υπάρχει πρόθεση: «...με πρόθεση βλάπτει...». Ως πρόθεση νοείται ο άμεσος δόλος, αρκεί πάντως και ο ενδεχόμενος²⁷.

B.2.3. Πειθαρχική ευθύνη

Στην έννοια της πειθαρχικής ευθύνης εντάσσονται όλες οι δυσμενείς συνέπειες που αφορούν το επάγγελμα – λειτούργημα του δικηγόρου, οι οποίες επέρχονται εξαιτίας της παράβασης των καθηκόντων και των υποχρεώσεων που επιβάλλονται στο δικηγόρο, κυρίως, από τις διατάξεις του Κώδικα Δικηγόρων, καθώς και του Κώδικα Δεοντολογίας του δικηγορικού λειτουργήματος²⁸.

Το περιεχόμενο της πειθαρχικής ευθύνης διαφέρει αρκετά από αυτό της αστικής ευθύνης του δικηγόρου, καθώς η πειθαρχική ευθύνη αποτελεί το μέσο για τη διατήρηση της συνοχής του δικηγορικού σώματος, ενώ από το πειθαρχικό παράπτωμα θίγεται ο συγκεκριμένος επαγγελματικός κύκλος και όχι η κοινωνία, λαμβανομένου υπόψη και του γεγονότος ότι οι συνέπειες – ποινές που επισείονται έχουν επαγγελματικό χαρακτήρα. Δεδομένων των ως άνω λεχθέντων, θα μπορούσαμε να πούμε πως η πειθαρχική ευθύνη συνιστά ευθύνη συντεχνιακού χαρακτήρα, μιας και η παραβίαση των διατάξεων που διέπουν τον τρόπο λειτουργίας του δικηγορικού επαγγέλματος αποτελεί ουσιαστικά μομφή για τη διάψευση των προσδοκιών του δικηγορικού σώματος, αλλά και των πολιτών, να σταθεί στο ύψος του δικηγορικού λειτουργήματος. Αφορά, λοιπόν, ως εναργώς αποτυπώνεται, την λεγόμενη επαγγελματική ηθική του δικηγόρου²⁹.

---

²⁶ Φαρσεδάκη, σε «Ποινικός Κώδικας Σχόλια – Νομολογία – Βιβλιογραφία – Αιτιολογικές Εκθέσεις, τόμος δεύτερος, άρθρα 207 – 473 Ποινικού Κώδικα», εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη 2000, σελ 1086.

²⁷ Κονταξή, «Ποινικός Κώδικας [Συνδυασμός θεωρίας και πράξης]», τόμος Α', εκδ. Αφοί Π. Σάκκουλα, Αθήνα 1991, σελ. 1578.

²⁸ Αντίστοιχες κυρώσεις περιλαμβάνονται και στον Κώδικα Δεοντολογίας του Συμβουλίου των Δικηγορικών Συλλόγων της Ε.Ε., στον εσωτερικό κανονισμό του οικείου Δικηγορικού Συλλόγου, καθώς και στις αποφάσεις του Διοικητικού Συμβουλίου και των Γ.Σ. του Συλλόγου.

²⁹ Ο όρος αυτός χρησιμοποιείται κυρίως στο αγγλοσαξονικό δίκαιο.

Γ. ΟΡΙΟΘΕΤΗΣΗ ΝΟΜΟΘΕΤΙΚΟΥ ΠΛΑΙΣΙΟΥ ΑΣΤΙΚΗΣ ΕΥΘΥΝΗΣ ΔΙΚΗΓΟΡΩΝ

Η αστική ευθύνη του δικηγόρου και εν γένει του παρέχοντος νομικές υπηρεσίες στην Ελλάδα, όσον αφορά πταίσματα που αυτός διέπραξε κατά την άσκηση της δραστηριότητάς του, ρυθμίζεται από τη διάταξη του άρθρου 73 ΕισΝΚΠολΔ³⁰. Το υπό εξέταση άρθρο καθιερώνει το θεσμό της «προσωπικής αστικής ευθύνης» του δικηγόρου, κατά του οποίου μπορεί κάποιος, πελάτης ή τρίτος³¹, ο οποίος ζημιώθηκε από την παράβαση των υποχρεώσεων του δικηγόρου, να επιδιώξει ορθά την αποκατάσταση της ζημίας. Αυτό μπορεί να γίνει ασκώντας την αγωγή κακοδικίας η οποία θα αναλυθεί κατωτέρω στο συγκεκριμένο κεφάλαιο.

Γ.1.1. Ρύθμιση της αστικής ευθύνης των δικηγόρων κατά το άρθρο 73 του ΕισΝΚΠολΔ

Γ.1.1.1. Ιστορική αναδρομή

Ο θεσμός της αστικής ευθύνης των δικαστικών λειτουργών και άλλων βοηθητικών προσώπων στην απονομή της δικαιοσύνης, έχει ρυθμιστεί νομοθετικά στη χώρα μας ήδη από την ίδρυση αυτού. Οι απαρχές της συστηματικής νομοθέτησης του υπό εξέταση ζητήματος εντοπίζεται στους κώδικες πολιτικής και ποινικής δικονομίας, ενώ για πρώτη φορά συναντάμε τον όρο «αγωγή κακοδικίας» σε συμπληρωματική ρύθμιση του Ιουλίου του έτους 1938. Σύμφωνα με την τότε νομοθεσία, οι δικαστές και τα βοηθητικά της δικαιοσύνης πρόσωπα ευθύνονταν για κάθε ζημία που έχει προκληθεί από δόλο ή βαριά αμέλεια κατά την άσκηση των καθηκόντων τους. Να σημειώσουμε πως πριν την άσκηση της αγωγής θα έπρεπε ο ζημιωθείς να έχει ασκήσει αίτηση θεραπείας, ενώ θα έπρεπε να έχει πάρει και σχετική άδεια από το αρμόδιο για την εκδίκαση της αγωγής πολιτικό δικαστήριο. Τα προαπαιτούμενα, ωστόσο, αυτά

---

³⁰ «Αγωγή κακοδικίας εναντίον μη δικαστών. 1. Αγωγή κακοδικίας κατά δικηγόρου, συμβολαιογράφου, άμισθου υποθηκοφύλακα, διαιτητή, δικαστικού γραμματέα και δικαστικού επιμελητή υπάγεται στο κατά τόπον αρμόδιο, κατά τις διατάξεις του Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας, πολυμελές πρωτοδικείο που δικάζει κατά την τακτική διαδικασία. 2. Η αγωγή, που συντάσσεται σύμφωνα με τα άρθρα 118 και 216 εδάφιο 1 του Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας, πρέπει: α) να περιέχει όλους τους λόγους, στους οποίους ο ενάγων στηρίζει την αγωγή κακοδικίας, και β) να αναγράφει με ακρίβεια όλα τα αποδεικτικά μέσα που επικαλείται για να αποδείξει τους λόγους, διαφορετικά επέρχεται ακυρότητα. 3. Στη αγωγή επισυνάπτονται: α) τα αποδεικτικά έγγραφα που ο ενάγων επικαλείται για να υποστηρίξει τους λόγους της αγωγής, σε πρωτότυπα ή επικυρωμένα αντίγραφα, β) ειδικό πληρεξούσιο στον δικηγόρο που υπογράφει την αγωγή, αλλιώς είναι απαράδεκτη. 4. Αγωγή κακοδικίας επιτρέπεται μόνο αν στηρίζεται σε δόλο ή βαριά αμέλεια ή αρνησιδικία και ο ενάγων ζημιώθηκε από τέτοιες πράξεις ή παραλείψεις. 5. Δεν επιτρέπεται αγωγή κακοδικίας όταν περάσουν έξι μήνες από την πράξη ή παραλείψη που επικαλείται ο ενάγων. 6. Αν η αγωγή κακοδικίας απορριφθεί για οποιονδήποτε λόγο, δεν επιτρέπεται να ασκηθεί νέα αγωγή για την ίδια υπόθεση, για τους ίδιους ή άλλους λόγους, και ο ενάγων καταδικάζεται να πληρώσει τα έξοδα, και μπορεί να καταδικαστεί και σε χρηματική ποινή κατά το άρθρο 205 του Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας.»

³¹ Κατά του δικηγόρου μπορεί να στραφεί και ο τρίτος ο οποίος ζημιώθηκε από πράξεις ή παραλείψεις του δικηγόρου.

αποτελούσαν ανασταλτικό παράγοντα για την άσκηση της αγωγής κακοδικίας, με συνέπεια το σύστημα αυτό να καταστεί ανεπιτυχές.

Ακολούθησε το Σύνταγμα του 1911 με την διάταξη του άρθρου 103 και τον εκτελεστικό νόμο 407/1914, ο οποίος έκανε λόγο για «περί ειδικού δικαστηρίου αγωγών κακοδικίας». Η σύνθεση αυτού του ειδικού δικαστηρίου θα αποτελούνταν από τρεις δικαστές, ένα δικηγόρο και έναν καθηγητή της νομικής σχολής, ενώ δεν απαιτούνταν προηγούμενη άδεια για την άσκηση της εν λόγω αγωγής, προηγούνταν, ωστόσο, προπαρασκευαστική διαδικασία, η οποία εξακολούθησε να θέτει εμπόδια στην ευδοκίμηση τέτοιων αγωγών.

Επόμενο σταθμό για τον θεσμό αυτό αποτελεί το Σύνταγμα του 1952 το οποίο ακολούθησε κάποιες από τις μέχρι τότε υποδείξεις του δικηγορικού σώματος³², οι οποίες είχαν να κάνουν με την κατάργηση του θεσμού της προδικασίας, που όπως λέχθηκε και προηγουμένως συνιστούσε τροχοπέδη για την κατάληξη των αγωγών κακοδικίας στο αρμόδιο πολιτικό δικαστήριο, καθώς και με την σύσταση του ως άνω αναφερόμενου «ειδικού δικαστηρίου». Όσον αφορά την δεύτερη υπόδειξη, αυτή δηλαδή της σύνθεσης, προτάθηκε και τελικά υιοθετήθηκε το ειδικό δικαστήριο να αποτελείται από περισσότερους δικηγόρους απ' ότι από δικαστές, δεδομένου ότι με το προηγούμενο σύστημα ελάχιστες από τις αγωγές που έφθαναν ενώπιον αυτού ευδοκίμουν, αφού η πλειοψηφία του δικαστηρίου, αποτελούμενη από δικαστές, επηρεαζόταν από το πνεύμα της συναδελφικότητας προς τους εναγόμενους ενώπιόν τους δικαστικούς λειτουργούς. Οι καινοτομίες αυτές οδήγησαν στην επιτυχία του θεσμού, με την αγωγή κακοδικίας του άρθρου 73 του ΕισНКΠολΔ να ψηφίζεται με το νομοθετικό διάταγμα 958/1971.

Με το Σύνταγμα του 1975 το Ειδικό Δικαστήριο έχει πλέον επταμελή σύνθεση, ενώ δεν απαιτείται προηγούμενη άδεια ως προϋπόθεση για την ευδοκίμηση της αγωγής κακοδικίας. Με την τροποποίηση του υπό μελέτη άρθρου από το Ν. 693/1977, που ρύθμιζε λεπτομερειακά την αστική ευθύνη των δικαστών και των βοηθητικών προσώπων της δικαιοσύνης, οι αγωγές κατά των τελευταίων εκδικάζονται από τα πολυμελή πρωτοδικεία, ενώ στην διαδικασία αυτή δεν υπάγονται οι ειρηνοδίκες, δεδομένου ότι με το ισχύον Σύνταγμα και οι ειρηνοδίκες είναι δικαστικοί λειτουργοί.

Γ.1.1.2. Διάκριση ανάμεσα στην αγωγή κακοδικίας κατά δικαστικών λειτουργών και κατά βοηθητικών προσώπων της δικαιοσύνης

Σκόπιμο κρίνεται στο σημείο αυτό να αναφερθούμε στην διάκριση μεταξύ της αγωγής κακοδικίας κατά δικαστικών και σε αυτή που στρέφεται κατά βοηθητικών προσώπων της δικαιοσύνης, στα οποία συμπεριλαμβάνεται και ο δικηγόρος. Όσον αφορά τους δικαστικούς λειτουργούς του Αρείου Πάγου, του Συμβουλίου της Επικρατείας, του Ελεγκτικού Συνεδρίου, των Εφετείων, των Πρωτοδικείων και των Εισαγγελιών, αρμόδιο δικαστήριο για την εκδίκαση αγωγών κακοδικίας κατά αυτών αποτελεί το Ειδικό Δικαστήριο Κακοδικίας του άρθρου 99 παρ. 1 του Συντάγματος³³.

³² Βλ. σχετικά Προτάσεις του δικηγορικού συλλόγου Αθηνών σε Θεμ. ΝΘ' σελ. 407.

³³ Βλ. Άρθρο 99 παρ. 1 του Συντάγματος: Άρθρ. 99 παρ. 1 του Συντάγματος: «Αγωγές κακοδικίας κατά δικαστικών λειτουργών δικάζονται όπως ο νόμος ορίζει από Ειδικό Δικαστήριο που συγκροτείται από τον Πρόεδρο του Συμβουλίου της Επικρατείας, ως Πρόεδρό του και από ένα Σύμβουλο της Επικρατείας, έναν Αρεοπαγίτη, ένα σύμβουλο του Ελεγκτικού Συνεδρίου, δύο τακτικούς καθηγητές νομικών μαθημάτων των

Σε αυτό το πλαίσιο εντάσσονται πλέον, μετά και την τροποποίηση του άρθρου 73 του ΕισΝΚΠολΔ από το άρθρο 22 του Ν 693/1977, και οι Ειρηνοδίκες. Το εν λόγω δικαστήριο αποτελείται από επτά δικαστές οι οποίοι επιλέγονται κατόπιν κλήρωσης και από ένα γραμματέα.

Απαραίτητη προϋπόθεση για την άσκηση της εν λόγω αγωγής αποτελεί η προηγούμενη εξάντληση των προβλεπόμενων ενδίκων μέσων και η έκδοση αποφάσεως επί αυτών. Εφόσον πληρωθεί η συγκεκριμένη προϋπόθεση, η αγωγή κακοδικίας θα πρέπει για να είναι παραδεκτή, να ασκηθεί εντός έξι μηνών από την πράξη ή παράλειψη, ενώ αν πρόκειται για δικαστική απόφαση, αφού αυτή καταστεί αμετάκλητη. Η αγωγή αυτή στρέφεται κατά όλου του δικαστηρίου, δεδομένου ότι ο ζημιωθείς δεν δύναται να γνωρίζει το υπαίτιο μέλος – δικαστή της σύνθεσης, λόγω της μυστικότητας των διασκέψεων των δικαστηρίων, ενώ αν σε κάποιο μέλος καταλογίζεται δόλος, βαριά αμέλεια ή αρνησιδικία, και σε αυτή την περίπτωση η αγωγή πρέπει να στρέφεται κατά της πλήρους σύνθεσης του δικαστηρίου, δεδομένου ότι υπάρχει «ενοχή εις ολόκληρον» για τα μέλη του δικαστηρίου. Το Ειδικό Δικαστήριο Κακοδικίας περιορίζεται μόνο στην επιδίκαση αποζημίωσης υπέρ του ενάγοντος, εφόσον ευδοκιμήσει η ενώπιον του αγωγή, ενώ κατά της απόφασης αυτής δεν μπορεί να στραφεί ο ζημιωθείς με κανένα ένδικο μέσο.

Όσον αφορά τα βοηθητικά πρόσωπα της δικαιοσύνης, υπάγονται στη νομοθετική ρύθμιση του άρθρου 73 του ΕισΝΚΠολΔ. Κάνοντας λόγο για βοηθητικά πρόσωπα της δικαιοσύνης, θα πρέπει να ξεκαθαρίσουμε πως ως τέτοια θεωρούνται οι δικηγόροι, οι διαιτητές, οι δικαστικοί γραμματείς, οι συμβολαιογράφοι και οι δικαστικοί επιμελητές. Σύμφωνα με το προλεχθέν άρθρο του ΕισΝΚΠολΔ, αρμόδιο για την εκδίκαση της, κατά αυτών των προσώπων, αγωγής κακοδικίας είναι το κατά τόπον Πολυμελές Πρωτοδικείο που δικάζει κατά την τακτική διαδικασία. Σε αντίθεση με το ισχύον για την προσβολή των αποφάσεων του Ειδικού Δικαστηρίου Κακοδικίας, οι αποφάσεις που εκδίδονται από τα Πολυμελή Πρωτοδικεία μπορούν να προσβληθούν με όλα τα προβλεπόμενα ένδικα μέσα. Κατά τα λοιπά, οι ρυθμίσεις του άρθρου 73 του ΕισΝΚΠολΔ είναι, κατά κανόνα, όμοιες με εκείνες που αφορούν αγωγή κακοδικίας κατά δικαστή.

Γ.1.1.3. Οι ουσιαστικές προϋποθέσεις εφαρμογής του άρθρου 73 του ΕισΝΚΠολΔ

Στο άρθρο αυτό καθορίζονται περιοριστικά οι περιπτώσεις άσκησης της αγωγής κακοδικίας, καθώς και προϋποθέσεις εφαρμογής αυτού, τις οποίες και θα αναλύσουμε στο συγκεκριμένο υποκεφάλαιο. Συγκεκριμένα, για να θεμελιωθεί η αξίωση αποζημίωσης σε βάρος των προσώπων που αναφέρονται στο εν λόγω άρθρο, θα πρέπει να υπάρχει πράξη ή παράλειψη από τον δικηγόρο σε βάρος του ενάγοντος πελάτη, ενώ αυτή θα πρέπει να στηρίζεται σε δόλο, βαριά αμέλεια ή αρνησιδικία του εναγόμενου δικηγόρου. Από την επίδικη πράξη ή παράλειψη θα πρέπει να προέκυψε ζημία σε βάρος του ενάγοντος, ενώ μεταξύ του νόμιμου λόγου ευθύνης προς αποζημίωση και της ζημίας θα πρέπει να υφίσταται αιτιώδης συνάφεια.

νομικών σχολών των Πανεπιστημίων της χώρας και δύο δικηγόρους, μέλη του Ανώτατου Πειθαρχικού Συμβουλίου των δικηγόρων, ως μέλη που ορίζονται με κλήρωση»

Πράξη είναι ορισμένη ανθρώπινη ενέργεια, που κατευθύνεται από τη βούληση και επιφέρει μεταβολές στον εξωτερικό κόσμο³⁴. Η πράξη, υπό ευρεία έννοια, μπορεί να συνίσταται είτε σε θετική ενέργεια είτε σε παράλειψη. Η παράλειψη αποκτά νομική σημασία, όχι αυτή η ίδια, αλλά όταν αναφέρεται σε ορισμένη ενέργεια, όταν δηλαδή κάποιο πρόσωπο μπορούσε ή όφειλε να πραγματοποιήσει μια θετική ενέργεια ή έπρεπε να τηρήσει ορισμένη συμπεριφορά. Ο δικηγόρος, λοιπόν, κατά την εκτέλεση των καθηκόντων που ανέλαβε με την σύμβαση παροχής υπηρεσιών από τον εντολέα του, θα έπρεπε είτε να προχώρησε στην τέλεση πλημμελών και εν τέλει ζημιογόνων για τον πελάτη του πράξεων χωρίς να τηρήσει τις υποχρεώσεις του είτε να παρέλειψε εκείνες τις πράξεις που ήταν από το νόμο ή από τη σύμβαση υποχρεωμένος να τελέσει, προκειμένου να συντρέχει η πρώτη προϋπόθεση για την αστική³⁵ ευθύνη του δικηγόρου.

Ως τέτοιες πράξεις, που περιλαμβάνονται στα ερμηνευτικά όρια του υπό εξέταση άρθρου του ΕισΝΚΠολΔ, μπορούν να χαρακτηριστούν ενδεικτικά η ελλιπής έρευνα τίτλων ακινήτου, η μη εμπρόθεσμη άσκηση ενός ενδίκου μέσου, η παραμέληση τηρήσεως ανατρεπτικής προθεσμίας ή η μη παρεμπόδιση της παραγραφής μιας απαιτήσεως του πελάτη, η μη λήψη εγκαίρως των κατάλληλων ασφαλιστικών μέτρων, η μη παρακολούθηση της ισχύουσας νομοθεσίας και της εξέλιξης της νομολογίας μέσα από τα νομικά περιοδικά κ.ά.

Επόμενη ουσιαστική προϋπόθεση εφαρμογής του άρθρου 73 του ΕισΝΚΠολΔ αποτελεί η υπαιτιότητα του δικηγόρου, η οποία μπορεί να εμφανιστεί με δύο μορφές, ανάλογα με την βαρύτητά της, ήτοι αυτές του δόλου και της αμέλειας³⁶. Με την υπαιτιότητα ο νόμος εννοεί, σύμφωνα και με τις επιστημονικές αντιλήψεις, τον ψυχικό δεσμό του προσώπου προς μία ενέργειά του ή το αποτέλεσμα αυτής, δεσμός ο οποίος δικαιολογεί τον σε βάρος του προσώπου αυτού ψόγο. Κατ' άλλη διατύπωση, υπαίτια συμπεριφορά ενός προσώπου είναι αυτή που επιτρέπει να του αποδοθεί προσωπικά μομφή για την πράξη του, να θεωρηθεί το πρόσωπο αυτό ψυχικά υπεύθυνο γι' αυτήν. Όσον αφορά τους βαθμούς υπαιτιότητας και συγκεκριμένα αυτόν του δόλου, που αποτελεί και την βαρύτερη περίπτωση, συντρέχει όταν ο δράστης θέλει την παραγωγή των περιστατικών, που κατά το νόμο απαρτίζουν την έννοια κάποιας αξιόποινης πράξεως³⁷, θέλει δηλαδή το παράνομο αποτέλεσμα και γι' αυτό το λόγο η έννομη τάξη του απονέμει μομφή.

³⁴ Βλ. Π Φίλιο Ενοχικό Δίκαιο-Ειδικό Μέρος, Β' Τόμος Β' ημίτομος, σελ. 14 επ.

³⁵ Το αστικό αδίκημα δεν ταυτίζεται με το αδίκημα, που προβλέπεται σε άλλους κλάδους του δικαίου. Έτσι, πρέπει να διακρίνεται τόσο από το ποινικό όσο και από το πειθαρχικό αδίκημα.

³⁶ Παρατηρούμε ότι ο νόμος αποκλείει την ευθύνη από ελαφρά αμέλεια, γεγονός που συνιστά προνομιακή μεταχείριση σε σχέση με άλλες επαγγελματικές ομάδες, μεταχείριση που θα μπορούσαμε να πούμε πως αποσκοπεί στην απρόσκοπτη άσκηση των καθηκόντων των προσώπων που μπορούν να εναχθούν με βάση το άρθρο 73 του ΕισΝΚΠολΔ, ρύθμιση που δικαιολογείται από λόγους κοινωνικού και δημοσίου συμφέροντος. Ωστόσο, εξαίρεση εισάγεται με το άρθρο 13 του ΠΔ 518/1989 «για τις δικηγορικές εταιρείες», που καθιερώνει ευθύνη του δικηγόρου – εταίρου για αποζημίωση των τρίτων και σε περίπτωση ελαφράς αμέλειας. Βεβαίως με τη διάταξη αυτή φαίνεται να παραβιάζεται η αρχή της ισότητας μεταξύ των δικηγόρων και *prima facie* μπορεί να θεωρηθεί ότι παραβιάζεται η συνταγματική αρχή της ισότητας (άρθρο 4 του Συντάγματος), αφού θέτει τους δικηγόρους-εταίρους σε μειονεκτικότερη θέση απέναντι στους λοιπούς συναδέλφους τους και στις άλλες κατηγορίες προσώπων που αναφέρονται στο άρθρο 73 ΕισΝΚΠολΔ.

³⁷ Βλ. άρθρ. 27 ΠΚ.: «Με δόλο πράττει όποιος θέλει την παραγωγή των περιστατικών που κατά το νόμο απαρτίζουν την έννοια κάποιας αξιόποινης πράξης, επίσης όποιος γνωρίζει ότι από την πράξη του ενδέχεται να παραχθούν αυτά τα περιστατικά και το αποδέχεται».

Η αμέλεια³⁸, τώρα, ορίζεται στην διάταξη του άρθρου 330 του ΑΚ ως εκείνη που «υπάρχει όταν δεν καταβάλλεται ή επιμέλεια που απαιτείται στις συναλλαγές». Ως προς το μέτρο της απαιτούμενης επιμέλειας για την αποτροπή του αποτελέσματος, γίνεται δεκτό ότι αυτό καθορίζεται αντικειμενικά, σε συνάρτηση με τη συμπεριφορά του μέσου συνετού και επιμελούς ανθρώπου του επαγγελματικού, κοινωνικού, οικονομικού κ.λπ. κύκλου στον οποίο εντάσσεται ο ζημιών. Σύμφωνα με έτερη άποψη (υποκειμενική θεωρία) λαμβάνονται υπόψη οι προσωπικές ιδιότητες του δράστη, με τις οποίες παρασκευάζεται και εκδηλώνεται η βούληση. Η αμέλεια θεωρούμενη ως είδος συμπεριφοράς, δεν είναι μόνο βουλητική στάση, αλλά αυτοτελής τύπος αξιόποινης συμπεριφοράς, που έχει τόσο υποκειμενική (εσωτερική) όψη, όσο και αντικειμενική (εξωτερική). Κατά την εξωτερική της όψη, είναι τρόπος συμπεριφοράς, ο οποίος συνίσταται στην «άτεχνη», πλημμελή διεξαγωγή ενός εγχειρήματος, δηλαδή το σφάλμα. Κατά την εσωτερική της όψη, είναι μορφή υπαιτιότητας και αναλύεται σε έλλειψη προσοχής ή σύνεσης. Η συνύπαρξη των δύο παραπάνω στοιχείων είναι απαραίτητη για την εννοιολογική συγκρότηση της αμέλειας.

Εκτός από τις δύο ως άνω αναφερόμενες και αναλυόμενες μορφές υπαιτιότητας, δεν θα πρέπει να λησμονήσουμε και την περίπτωση της αρνησιδικίας του δικηγόρου που αποτελεί έναν από τους λόγους ευθύνης του με βάση το υπό μελέτη άρθρο 73 του ΕισΝΚΠολΔ. Η αρνησιδικία, εντούτοις, είναι μία έννοια που εν πολλοίς παραμένει άγνωστη, καθώς δεν απαντάται σε τόσο μεγάλη ευρύτητα. Έτσι, ως αρνησιδικία θα μπορούσε να οριστεί η άρνηση ενός επαγγελματία από τους αναφερόμενους στο άρθρο 73 ΕισΝΚΠολΔ να αναλάβει τη διεκπεραίωση μίας εντολής, καίτοι έχει προς τούτο υποχρέωση³⁹ («αδικαιολόγητη άρνηση παροχής υπηρεσιών16»). Η μοναδική περίπτωση κατά την οποία ο δικηγόρος δικαιολογείται να μην αναλάβει υπόθεση που του προσφέρεται είναι όταν αυτή είναι αντικειμενικά – και όχι υποκειμενικά αδύνατη.

Σε κάθε περίπτωση από την οποιαδήποτε πράξη ή παράλειψη του υπαίτιου εναγόμενου, θα πρέπει να προέκυψε ζημία για τον ενάγοντα – παθόντα. «Ως ζημία νοείται κάθε βλάβη που προκαλείται στα υλικά ή άυλα αγαθά ενός προσώπου, δηλαδή κάθε δυσμενής μεταβολή αυτών»⁴⁰. Η ζημία μπορεί να περιλαμβάνει εκτός από την περιουσιακή αλλά και την ηθική βλάβη (άρθρο 932 ΑΚ). Απαραίτητο στοιχείο, ακόμη, για τη δυνατότητα άσκησης της αγωγής κακοδικίας του άρθρου 73 ΕισΝΚΠολΔ είναι η ύπαρξη αιτιώδους συνδέσμου μεταξύ νόμιμου λόγου ευθύνης και της προξηνηθείσας ζημίας και όχι απλώς του ζημιογόνου γεγονότος ή της παράνομης πράξης. Υποστηρίζεται, επιπλέον, ότι υπάρχει έλλειψη του αναγκαίου αιτιώδους συνδέσμου, όταν δεν αναφέρονται και «οι λόγοι για τους οποίους η παραληφθείσα πράξη θα απέτρεπε τη ζημία»⁴¹. Όσον αφορά την ύπαρξη ή όχι της αιτιώδους συνάφειας

³⁸ «Για τον προσδιορισμό της έννοιας του "παράνομου", σκοπητέες είναι κυρίως οι διατάξεις που διαγράφουν τις υποχρεώσεις και τα δικαιώματα των εν λόγω δημοσίων λειτουργών και ειδικότερα οι διατάξεις των οργανικών νόμων της υπηρεσίας τους. Βαριά είναι η αμέλεια, όταν η απόκλιση από τη συμπεριφορά του μέσου συνετού και επιμελούς ανθρώπου είναι σημαντική, ασυνήθης, ιδιαιτέρως μεγάλη και φανερώνει πλήρη αδιαφορία του δράστη προς τα αγαθά των άλλων. Η κρίση δε του δικαστηρίου της ουσίας για την ύπαρξη βαριάς αμέλειας, που είναι αόριστη νομική έννοια, υπόκειται στον έλεγχο του Αρείου Πάγου, ως προς το αν με βάση τα γενόμενα δεκτά πραγματικά περιστατικά στην συγκεκριμένη περίπτωση η αμέλεια είναι βαριά», ΑΠ 1892/2014.

³⁹ Υπενθυμίζεται ότι ο δικηγόρος υπέχει από τον Κώδικα Δικηγόρων (άρθρο 37 §1) υποχρέωση να «αναλαμβάνει κάθε υπόθεση, εκτός αν αυτή είναι προδήλως αβάσιμη, δεν είναι δεκτική υπεράσπισης, έρχεται σε αντίθεση με τα συμφέροντα άλλων εντολέων του ή αντιβαίνει στις αρχές του».

⁴⁰ Μ. Σταθόπουλο, Γενικό Ενοχικό Δίκαιο Α1εκδόσεις Αντώνη Σάκουλα, Αθήνα - Κομοτηνή 1993, σελ.141 επ.

⁴¹ ΕφΑθ 2627/1977, Αρμ 1978, σ. 622επ.

χρησιμοποιείται, η ήδη γνωστή από το δίκαιο της αποζημίωσης και κρατούσα στη θεωρία και τη νομολογία, θεωρία⁴² της πρόσφορης αιτιότητας. Έτσι, αποκαθίσταται κάθε ζημία η οποία προήλθε από την παροχή υπηρεσίας η οποία είναι κατά τη συνήθη και λογική πορεία των πραγμάτων ικανή να προέλθει από τέτοιου είδους πράξεις, με βάση τις αντιλήψεις του μέσου συνετού κοινωνού.

Εφόσον, λοιπόν, με βάση τα προλεχθέντα, συντρέχουν όλες οι ουσιαστικές προϋποθέσεις που τίθενται από το άρθρο 73 του ΕισΝΚΠολΔ, για τον υπολογισμό της αποζημίωσης του ζημιωθέντος θα πρέπει να ληφθεί υπόψη το ατομικό σύστημα ευθύνης, όπως αυτό ισχύει στον Αστικό Κώδικα, και συγκεκριμένα η πραγματική ζημία που υπέστη ο ζημιωθείς – ενάγων δεδομένων των συνθηκών της ατομικής του περίπτωσης, και όχι η ζημία που επέρχεται στη συνήθη μέση περίπτωση κατά την κοινή πορεία των πραγμάτων.

Γ.1.1.4. Οι δικονομικές προϋποθέσεις εφαρμογής του άρθρου 73 του ΕισΝΚΠολΔ

Βασική δικονομική προϋπόθεση που τίθεται από το νόμο για το παραδεκτό της αγωγής κακοδικίας αποτελεί η άσκηση αυτής εντός εξαμήνης αποσβεστικής προθεσμίας από την πράξη ή παράλειψη του δικηγόρου, που προκάλεσε τη ζημία, όπως ορίζεται στην παράγραφο 5 του άρθρου 73 του ΕισΝΚΠολΔ. Η εν λόγω νομοθετική ρύθμιση θέτει προθεσμία, εντός της οποίας θα πρέπει να ασκηθεί η αξίωση αποζημίωσης από τον ζημιωθέντα πελάτη, διαφορετικά αυτή αποσβέννεται, με το δικαστήριο να λαμβάνει αυτεπαγγέλτως υπ' όψιν αυτής. Η προσπάθεια να θεμελιωθεί αυτός ο χρονικός περιορισμός δικαιολογείται από την ανάγκη να μη διαιωνίζονται επί μακρόν οι εκκρεμότητες κατά των συγκεκριμένων επαγγελματιών, ούτως ώστε αυτοί να ενεργούν απερίσπαστοι τα καθήκοντά τους, όπως αναφέρθηκε και ανωτέρω στην παρούσα μελέτη. Η καθιέρωση, όμως, μίας τόσο βραχείας προθεσμίας για την επιδίωξη δικαστικής ικανοποίησης μίας αξίωσης, ουσιαστικά θέτει αυτή εν αμφιβόλω, αναιρώντας, κατά μία άποψη, έτσι και το νόημα του συνταγματικά κατοχυρωμένου δικαιώματος προς παροχή δικαστικής προστασίας (άρθρο 20 Συντάγματος), όπως έχει υποστηριχθεί από μια άποψη. Ερμηνευόμενη κατά το Σύνταγμα, η εν λόγω διάταξη θα πρέπει να θεωρηθεί συνάδουσα με το πνεύμα του άρθρου 20 αυτού, μιας και η ως άνω αναφερόμενη αποσβεστική προθεσμία, γίνεται δεκτό, πως δεν θα πρέπει να άρχεται πριν ο ζημιωθείς από την πράξη ή παράλειψη και ενάγων για κακοδικία λάβει γνώση της βλαπτικής γι' αυτόν πράξεως ή παραλείψεως.

Τα ως άνω έχουν υποστηριχθεί και από τη νομολογία με την απόφαση υπ' αριθμό 20/2000 της Ολομέλειας του Αρείου Πάγου η οποία αναφέρει πως «κατά την έννοια της συνταγματικής αυτής διάταξης⁴³ ο κοινός νομοθέτης δεν κωλύεται να θεσπίζει προϋποθέσεις και περιορισμούς για την άσκηση της αγωγής, με την οποία ζητείται η δικαστική προστασία. Τέτοιος περιορισμός είναι και η υποχρέωση για την άσκηση της πιο πάνω αγωγής κακοδικίας, κατά δικηγόρου, μέσα σε σύντομη αποσβεστική προθεσμία και δικαιολογείται από ιδιαίτερους λόγους και μάλιστα κοινωνικού και δημοσίου συμφέροντος, ενόψει της ιδιότητας των δικηγόρων, ως άμισθων δημόσιων λειτουργών (άρθρο 1 και 38 του ν.δ. 3026/1954), προκειμένου να ενεργούν ανεπηρέαστοι κατά την

⁴² Έτερη θεωρία που έχει κατά καιρούς υποστηριχθεί για την θεμελίωση της αιτιώδους συνάφειας είναι αυτή του ισοδυνάμου των όρων (condictio sine qua non), η οποία αποτελεί εφαρμογή της αιτιότητας, όπως την αντιλαμβάνονται οι φυσικές επιστήμες και η λογική.

⁴³ Άρθρο 20 παρ. 1 Συντάγματος.

άσκηση των καθηκόντων τους. [...]». Το Ακυρωτικό Δικαστήριο καθόρισε πως «καθίσταται όμως ο υπέρμετρος περιορισμός η πιο πάνω εξάμηνη προθεσμία, για την άσκηση της αγωγής κακοδικίας, στο σημείο, που τοποθετεί την έναρξη της στο χρόνο της ζημιογόνου συμπεριφοράς του δικηγόρου και όχι στο χρόνο γνώσεως από τον εντολέα, με αποτέλεσμα, στις περισσότερες περιπτώσεις, να επέρχεται απόσβεση του δικαιώματος, πολύ πριν λάβει γνώση ο εντολέας, που ζημιώθηκε. Ο περιορισμός αυτός, καθόσον συναρτάται με το χρόνο της ζημιογόνου συμπεριφοράς, δεν είναι αναγκαίος ούτε πρόσφορος για την απονομή της δικαιοσύνης σύμφωνα με τις συνταγματικές επιταγές, τις κρατούσες αντιλήψεις και την ιδιαίτερη φύση του προστατευόμενου ουσιαστικού δικαιώματος» (829/2008 ΑΠ, 1057/2009 ΑΠ, 1892/2014 ΑΠ, 722/2015 ΕφΠειρ, 2150/2016 ΠΠΑ, 10/2018 ΚΑΚΟΔ, 592/2019 ΑΠ).

Σκόπιμη κρίνεται, στο σημείο αυτό, η αναφορά στο άρθρο του Δωρή στα Χρονικά Ιδιωτικού Δικαίου με τίτλο «Σκέψεις για τη διαπίστωση και πλήρωση των κενών στο δίκαιο». Με το συγκεκριμένο άρθρο ο Δωρής επιχειρεί μια επαγωγική προσέγγιση στην ως άνω αρεοπαγитική απόφαση. Συγκεκριμένα, όπως αναφέρθηκε και ανωτέρω, με την εν λόγω απόφαση ο Άρειος Πάγος αξιολόγησε ως υπέρμετρο τον περιορισμό της εξάμηνης αποσβεστικής προθεσμίας στη ρύθμιση του άρθρου 73 παρ. 5 του ΕισΝΚΠολΔ, στο μέτρο που αυτή αρχίζει από την τέλεση της ζημιογόνου πράξης ή παράλειψης από τον δικηγόρο και όχι από την γνώση αυτής από τον εκάστοτε εντολέα του, επικαλούμενη στη μείζονα πρόταση του δικανικού της συλλογισμού τα ως άνω αναλυτικά αναφέρθηκαν για την ανάγκη άσκησης μιας τέτοιας αγωγής εντός σύντομης αποσβεστικής προθεσμίας η οποία δικαιολογείται από λόγους δημοσίου συμφέροντος. Όπως δέχθηκε και η ως άνω απόφαση της Ολομέλειας του ΑΠ, η νομοθετικά θεσπιζόμενη εξάμηνη αποσβεστική προθεσμία με έναρξή της από την τέλεση της ζημιογόνου πράξης ή παράλειψης του δικηγόρου είναι ανίσχυρη, σύμφωνα και με τη διάταξη του άρθρου 93 παρ. 4 του Συντάγματος, το οποίο ορίζει πως «τα δικαστήρια υποχρεούνται να μην εφαρμόζουν νόμο που το περιεχόμενό του είναι αντίθετο προς το Σύνταγμα»⁴⁴. Με βάση αυτό, η ρύθμιση της παραγράφου, ισοδυναμεί για το δικαστήριο με νομικώς ανύπαρκτη προθεσμία, λόγω του μη επιτρεπτού σημείου έναρξέως της προθεσμίας που θέτει. Όπως επισημαίνει όμως και ο Δωρής «αν ο ΑΠ έμενε απλώς και μόνο στη διαπίστωση της αντισυνταγματικότητας της παραγράφου 5 του άρθρου 73 ΕισΝΚΠολΔ, θα έπρεπε να γίνει δεκτό ότι η άσκηση αγωγής κακοδικίας κατά δικηγόρου δεν τελεί υπό προθεσμία. Η μόνη ως εκ τούτου χρονική διάσταση που θα μπορούσε να τεθεί θα ήταν αυτή της παραγραφής της αξίωσης αποζημίωσης». Ωστόσο, την χωρίς χρονικά όρια άσκηση αγωγής κατά του δικηγόρου αξιολόγησε αρνητικά ο Άρειος Πάγος προβαίνοντας στη διαπίστωση του κενού⁴⁵, η οποία δημιουργεί μία μη αποδεκτή κατάσταση ανασφάλειας για του δικηγόρους και το ρόλο τους ως άμισθων δημόσιων λειτουργών. Κρίθηκε, λοιπόν, αναγκαία η οριοθέτηση της αγωγής κακοδικίας με τον καθορισμό άσκησής της εντός σύντομης προθεσμίας. Ο ΑΠ δέχτηκε ότι στη θέση του αντισυνταγματικού κανόνα της παραγράφου 5 του ως άνω αναφερόμενου άρθρου, ισχύει και θα πρέπει να εφαρμόζεται ένας άλλος κανόνας, ο οποίος ορίζει ότι η αποσβεστική προθεσμία για την αγωγή κακοδικίας κατά των δικηγόρων άρχεται από το σημείο γνώσης της ζημιογόνου πράξης ή παράλειψης της πράξης του εναγόμενου δικηγόρου. Η απόφαση του Δικαστηρίου προσανατολίζεται «στην εξεύρεση της συνταγματικά επιτρεπτής έκτασης νομοθετικών περιορισμών ως προς

⁴⁴ Δωρής, «Σκέψεις για τη διαπίστωση και πλήρωση των κενών στο δίκαιο (με αφορμή τις ΟΛΑΠ 20/2000 και ΑΠ 899/2001)», ΧρΙΔ Γ/2003, σελ. 578.

⁴⁵ Ως κενό στο δίκαιο ορίζεται όταν λείπει ρύθμιση, η οποία με βάση νομικά σημαντικές για την υπό κρίση υπόθεση αξιολογήσεις του ισχύοντος δικαίου, θα έπρεπε να υπάρχει.

το χρόνο άσκησης ενός συνταγματικά κατοχυρωμένου ατομικού δικαιώματος: του κατά το άρθρο 20 παρ. 1 Δ. δικαιώματος παροχής έννομης προστασίας....», συναρτώμενη πάντα με την ιδιαιτερότητα της φύσης του προστατευόμενου ιδιωτικού δικαιώματος. Το Δικαστήριο καταλήγει πως η χρονική αφετηρία της προστασίας δεν μπορεί να είναι άλλη από την γνώση του πραγματικού της κακοδικίας, δεδομένου του ζητημένου να μην υπάρχει για μεγάλο χρονικό διάστημα η εκκρεμότητα άσκησης μιας αγωγής κακοδικίας αλλά και της αναγνωριζόμενης στο νόμο δικαστικής προστασίας να είναι πραγματική και όχι πλασματική. Στο εν λόγω άρθρο, ο συγγραφέας σχολιάζει πως για την πλήρωση του κενού με τον ως άνω αναφερόμενο τρόπο, το Δικαστήριο κατέφυγε στην συνταγματικά κατοχυρωμένη αρχή της αναλογικότητας και στην γνωστή μέθοδο της αναλογίας. «Χρησιμοποίησε ευθέως τη συνταγματική αρχή της αναλογικότητας για να καθορίσει το ανταποκρινόμενο στην αρχή αυτή, σε συνδυασμό και προς τη φύση του πράγματος (την ιδιαιτερότητα της έννομης σχέσης), χρονικό σημείο έναρξης της αποσβεστικής προθεσμίας, έτσι ώστε αυτή να παραμείνει σύντομη (εξάμηνη), χωρίς να καθίσταται πλασματική η αναγνωριζόμενη στον εντολέα του δικηγόρου προστασία»⁴⁶.

Ένα ακόμη χαρακτηριστικό στοιχείο της αγωγής κακοδικίας του άρθρου 73 του ΕισΝΚΠολΔ, αναγράφεται στην παράγραφο 4 αυτού και με βάση αυτό η αγωγή θα πρέπει να περιλαμβάνει αναλυτικά επακριβή αναφορά όλων των επικαλούμενων αποδεικτικών μέσων (για την απόδειξη των λόγων στους οποίους βασίζεται η αγωγή) και τα οποία μάλιστα αποδεικτικά μέσα, πρέπει να επισυνάπτονται στην αγωγή επί ποινή απαραδέκτου, με τον λόγο που επιβάλλει αυτή την παράθεση των αποδεικτικών μέσων να στηρίζεται στο ότι σε αντίθετη περίπτωση θα εγείρονταν αγωγές κακοδικίας για λόγους αδικαιολόγητης εκδίκησης ή άλλων ιδιοτελών κινήτρων και θα δημιουργούνταν έτσι άσκοπες δίκες σε βάρος δημοσίων λειτουργών, όπως και ο δικηγόρος, με μοναδικό σκοπό την ταλαιπωρία τους.

Χαρακτηριστικό γνώρισμα επίσης της αγωγής κακοδικίας αποτελεί, με βάση την παράγραφο 3 του υπό εξέταση άρθρου, η επισύναψη ειδικού πληρεξουσίου⁴⁷, δηλαδή να υφίσταται ειδική πληρεξουσιότητα για την άσκησή της και όχι για τη νομιμοποίηση του πληρεξουσίου δικηγόρου στην «επ' ακροατήριω διαδικασία», εισάγοντας έτσι απόκλιση από τη γενική ρύθμιση της διατάξεως του άρθρ. 104 ΚΠολΔ⁴⁸.

Στην παράγραφο 6 του άρθρ. 73 ΕισΝΚΠολΔ ορίζεται ότι: «Αν απορριφθεί η αγωγή κακοδικίας για οποιοδήποτε λόγο, δεν επιτρέπεται η έγερση νέας αγωγής ως προς την ίδια υπόθεση για τους ίδιους ή άλλους λόγους και ο ενάγων καταδικάζεται στην πληρωμή των εξόδων, μπορεί δε να καταδικασθεί και σε χρηματική ποινή κατά το άρθρ. 205 ΚΠολΔ»⁴⁹.

⁴⁶ Δωρής, ο.π., σελ. 581.

⁴⁷ Βλ. ΑΠ 2217/2013, ΕφΠειρ 722/2015, ΑΠ 1921/2017.

⁴⁸ Άρθρο 104 ΚΠολΔ «Για τις προπαρασκευαστικές πράξεις και τις κλήσεις έως την πρώτη συζήτηση στο ακροατήριο θεωρείται ότι υπάρχει πληρεξουσιότητα ενώ για τη συζήτηση στο ακροατήριο απαιτείται ρητή πληρεξουσιότητα και αν δεν υπάρχει κηρύσσονται άκυρες όλες οι πράξεις, ...»

⁴⁹ Άρθρο 205 ΚΠολΔ «Το δικαστήριο αυτεπαγγέλτως, με την οριστική απόφασή του επιβάλλει στο διάδικο ή στο νόμιμο εκπρόσωπό του ή στο δικαστικό πληρεξούσιο, ανάλογα με την ευθύνη καθενός, χρηματική ποινή από χίλια (1.000) ευρώ έως δύο χιλιάδες πεντακόσια (2.500) ευρώ που περιέχεται στο ταμείο νομικών, αν προκύψει από τη δίκη που έγινε ότι, αν και το γνώριζαν:

1) άσκησαν προφανώς αβάσιμη αγωγή, ανταγωγή ή παρέμβαση ή ένδικο μέσο ή

2) διεξήγαγαν τη δίκη παρελκυστικά ή δεν τήρησαν τους κανόνες των χρηστών ηθών ή της

καλής πίστης ή το καθήκον της αλήθειας. Αντίγραφο της απόφασης αυτής γνωστοποιείται αμέσως στο Υπουργείο Οικονομικών με επιμέλεια της γραμματείας».

Σύμφωνα και με την υπ' αριθμό 54/2016 απόφαση του Πολυμελούς Πρωτοδικείου Χαλκίδας «Η πιο πάνω διάταξη που ορίζει δικονομικές προϋποθέσεις για την έγκυρη και παραδεκτή έγερση της αγωγής κακοδικίας, κατά δικηγόρων (μεταξύ των οποίων και η σύντομη αποκλειστική προθεσμία για την άσκησή της), την υποβάλλει δε σε ρύθμιση διαφορετική από εκείνη, στην οποία υποβάλλεται η αγωγή αποζημίωσης του ευθυνόμενου ενδοσυμβατικώς, εν γένει, με βάση τα άρθρα 330, 339, 343 επ., 328 επ. ΑΚ ή εξωσυμβατικά με βάση το άρθρο 914 ΑΚ. Η διαφορετική αυτή ρύθμιση δεν είναι αυθαίρετη, διότι δικαιολογείται από ιδιαίτερους λόγους και δη κοινωνικού και δημοσίου συμφέροντος, εν όψει της ιδιότητας των δικηγόρων, ως άμισθων δημόσιων λειτουργών (άρθρο 1 και 38 του Ν. 3026/1954), προκειμένου αυτοί να ενεργούν ανεπηρέαστοι και απεριοριστοί κατά την άσκηση των καθηκόντων τους, πράγμα που θα ήταν δυσχερές, αν η δικαστική καταδίωξη των δικηγόρων δεν περιοριζόταν στα αναγκαία πλαίσια, τόσο από άποψη του βαθμού υπαιτιότητας, όσο και από την άποψη των δικονομικών προϋποθέσεων της άσκησης αγωγής, η θέσπιση των οποίων, επομένως, δεν αποτελεί προνομιακή μεταχείριση αυτών και δεν προσβάλλει τη συνταγματική αρχή της νομικής ισότητας των πολιτών (ΟΛΑΠ 18/1999, ΕλλΔνη 40, 1290, ΑΠ 2127/2013, ΤΝΠ Νόμος, ΑΠ 829/2008, ΤΝΠ Νόμος).

Γ.1.2. Η ευθύνη του παρέχοντος δικηγορικές υπηρεσίες κατά το άρθρο 8 του Ν. 2251/1994 περί καταναλωτών

Από την παρούσα μελέτη δεν θα μπορούσε να παραληφθεί η αναφορά στο άρθρο 8⁵⁰ του Ν. 2251/1994 περί ευθύνης του παρέχοντος υπηρεσίες. Η ψήφιση του νόμου περί προστασίας των καταναλωτών (2251/1994), πριν από περίπου δύο δεκαετίες, εισήγαγε νέες ρυθμίσεις στο χώρο της επαγγελματικής ευθύνης, κατά συνέπεια, λοιπόν, και σε αυτόν της ευθύνης των παρεχόντων δικηγορικές υπηρεσίες. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός, πως ο Έλληνας νομοθέτης, όχι μόνο υιοθέτησε τη ρύθμιση για την ευθύνη του παρέχοντος υπηρεσίες χωρίς να δεσμεύεται κοινοτικά προς τούτο, αλλά την

---

⁵⁰ «Ο παρέχων υπηρεσίες ευθύνεται για κάθε ζημία που προκάλεσε υπαιτίως κατά την παροχή των υπηρεσιών.

Δεν είναι υπηρεσία, με την έννοια αυτού του άρθρου, παροχή η οποία έχει ως άμεσο και αποκλειστικό αντικείμενο την κατασκευή προϊόντων ή τη μεταβίβαση εμπορευμάτων δικαιωμάτων ή δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας. Ως παρέχων υπηρεσίες θεωρείται όποιος παρέχει κατά τρόπο ανεξάρτητο υπηρεσία στο πλαίσιο της άσκησης επαγγελματικής δραστηριότητας.

Ο ζημιωθείς υποχρεούται να αποδείξει τη ζημία και την αιτιώδη συνάφεια μεταξύ της παροχής της υπηρεσίας και της ζημίας.

Ο παρέχων τις υπηρεσίες φέρει το βάρος της απόδειξης της έλλειψης υπαιτιότητας. Για την εκτίμηση της έλλειψης υπαιτιότητας λαμβάνονται υπόψη η ευλόγως προσδοκώμενη ασφάλεια και το σύνολο των ειδικών συνθηκών και ιδιαίτερα:

α) η φύση και το αντικείμενο της υπηρεσίας, ιδίως σε σχέση με το βαθμό επικινδυνότητάς της,

β) η εξωτερική μορφή της υπηρεσίας,

γ) ο χρόνος παροχής της υπηρεσίας,

δ) η ελευθερία δράσης που αφήνεται στο ζημιωθέντα στο πλαίσιο της υπηρεσίας,

ε) το αν ο ζημιωθείς ανήκει σε κατηγορία μειονεκτούντων ή ευπρόσβλητων προσώπων και

στ) το αν η παρεχόμενη υπηρεσία αποτελεί εθελοντική προσφορά του παρέχοντος.

Μόνη η ύπαρξη ή δυνατότητα τελειότερης υπηρεσίας κατά το χρόνο παροχής της υπηρεσίας ή μεταγενέστερα δεν συνιστά υπαιτιότητα.

Οι διατάξεις για τη συνυπευθυνότητα, τη μείωση ή άρση της ευθύνης και την απαγόρευση απαλλακτικών ρητρών των παραγράφων 10, 11 και 12 του άρθρου 6 εφαρμόζονται αναλογικά και στην ευθύνη του παρέχοντος υπηρεσίες.»

επέκτεινε κιόλας, ούτως ώστε να περιλάβει οποιαδήποτε ζημία προκλήθηκε υπαιτίως (μετά, δε, την τροποποίηση του άρθρου 8, περιέλαβε ρητά τόσο την περιουσιακή ζημία, όσο και την ηθική βλάβη), αν και η Πρόταση Οδηγίας προέβλεπε αποζημίωση μόνο για την περιπτώση πρόκλησης ζημιών στη ζωή, στην υγεία και τη σωματική ακεραιότητα⁵¹.

Οι προϋποθέσεις που τίθενται από τον νόμο για την υπαγωγή και τον καταλογισμό της ευθύνης στον παρέχοντα υπηρεσίες είναι η παροχή υπηρεσιών, το παράνομο, η υπαιτιότητα, η ζημία και, φυσικά, η αιτιώδης συνάφεια μεταξύ της ελαττωματικής παροχής της υπηρεσίας και της ζημίας. Ωστόσο, στο σημείο αυτό, κρίνεται σκόπιμη μια αναφορά στις έννοιες του καταναλωτή και του προμηθευτή, όπως αυτές στο άρθρο 1^α του Ν. 2251/1994, εφόσον στο άρθρο 8 δεν υφίστανται ειδικότεροι ορισμοί για τις προαναφερθείσες έννοιες. Συγκεκριμένα, ο αποδέκτης της υπηρεσίας έχει την ιδιότητα του καταναλωτή, σύμφωνα με τον γενικό ορισμό του άρθρου 1α, εφόσον είναι «*φυσικό πρόσωπο, το οποίο ενεργεί για λόγους οι οποίοι δεν εμπίπτουν στην εμπορική, επιχειρηματική, βιοτεχνική ή ελευθέρια επαγγελματική του δραστηριότητα*». Από την διατύπωση αυτή, διαπιστώνουμε πως ο νομοθέτης επέλεξε ένα ορισμό «στενότερο»⁵² από τον προγενέστερο⁵³, με βάση τον οποίο αποκλείει από το πεδίο εφαρμογής και προστασίας του τα νομικά πρόσωπα και τις ενώσεις προσώπων χωρίς νομική προσωπικότητα, ενώ για τα φυσικά πρόσωπα δεν υφίσταται πλέον ο περιορισμός του να είναι οι τελικοί αποδέκτες των προϊόντων ή των υπηρεσιών.

Περαιτέρω, ο προστατευτικός σκοπός του νόμου επιτάσσει την προστασία του καταναλωτή στις περιπτώσεις εκείνες που αυτός αποτελεί το αδύναμο αντισυμβαλλόμενο μέρος. Αυτό σημαίνει ότι το δικαστήριο θα κρίνει *ad hoc* το κατά πόσο ο συγκεκριμένος καταναλωτής εμπίπτει στο προστατευτικό πεδίο του Ν. 2251/1994, αφενός ελέγχοντας την διαπραγματευτική υπεροχή του προμηθευτή και αφετέρου αποκλείοντας το ενδεχόμενο καταχρηστικής άσκησης δικαιώματος εκ μέρους του καταναλωτή, εφόσον προβληθεί αντίστοιχη ένσταση από τον αντίδικο.

Σύμφωνα με τη νομολογία, δυνάμει των γενικών αρχών της καλής πίστης και των χρηστών ηθών, με το σύστημα του Ν. 2251/1994 προστατεύεται ο μέσος καταναλωτής, ο οποίος έχει οριστεί ως «*το ενδιαμέσο πρότυπο του συνήθως απρόσεκτου μεν ως προς την ενημέρωσή του, αλλά διαθέτοντος τη μέση αντίληψη κατά το σχηματισμό της δικαιιοπρακτικής του αποφάσεως καταναλωτή του συγκεκριμένου είδους αγαθών ή υπηρεσιών*». Σε αυτό το πλαίσιο το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης διαμόρφωσε

---

⁵¹ Φουντεδάκη, σε Αλεξανδρίδου, «Δίκαιο Προστασίας Καταναλωτή – Ελληνικό και Κοινοτικό», εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη 2008, σελ. 442.

⁵² Η κριτική που έχει ασκηθεί για αυτόν τον νέο ορισμό από μέρος της θεωρίας, κάνει λόγο για ανεπιείκεια κυρίως στο πλαίσιο της μη αναφοράς του στις περιπτώσεις των μικρών και μεσαίων επιχειρήσεων ή των ενώσεων χωρίς νομική προσωπικότητα, καθώς και στο φυσικό πρόσωπο όταν αυτό ενεργεί στο πλαίσιο της επαγγελματικής του δραστηριότητας (αποκλείεται με αυτό τον τρόπο ο δικηγόρος ως καταναλωτής όταν είναι αποδέκτης υπηρεσιών σχετιζόμενων με την επαγγελματική του δραστηριότητα, όπως λογιστικών ή τραπεζικών υπηρεσιών).

⁵³ Κατά τον προγενέστερο γενικό ορισμό, καταναλωτής νοούταν «κάθε φυσικό ή νομικό πρόσωπο ή ενώσεις προσώπων χωρίς νομική προσωπικότητα για τα οποία προορίζονται τα προϊόντα ή οι υπηρεσίες που προσφέρονται στην αγορά και τα οποία κάνουν χρήση των προϊόντων ή των υπηρεσιών αυτών, εφόσον αποτελούν τον τελικό αποδέκτη τους. Καταναλωτής είναι και: αα) κάθε αποδέκτης διαφημιστικού μηνύματος, ββ) κάθε φυσικό ή νομικό πρόσωπο που εγγυάται υπέρ καταναλωτή, εφόσον δεν ενεργεί στο πλαίσιο της επαγγελματικής ή επιχειρηματικής δραστηριότητας του».

το κριτήριο του «ευλόγως προσεκτικού» καταναλωτή⁵⁴, δηλαδή εκείνου που είναι ευφυής, πλήρως ενημερωμένος και με κριτική ικανότητα, ενώ έχει λάβει υπόψη σε αποφάσεις του και την προσδοκία του μέσου καταναλωτή, ιδίως ως προς την ασφάλεια των παρεχόμενων προϊόντων και υπηρεσιών.

Όσον αφορά την έννοια του προμηθευτή αυτή ορίζεται στο ως άνω αναφερόμενο άρθρο 1^α ως το «κάθε φυσικό ή νομικό πρόσωπο, ανεξάρτητα από το αν διέπεται από το ιδιωτικό ή δημόσιο δίκαιο, το οποίο ενεργεί ακόμη και μέσω κάθε άλλου προσώπου που ενεργεί στο όνομά του ή για λογαριασμό του, για σκοπούς οι οποίοι σχετίζονται με τις εμπορικές, επιχειρηματικές, βιοτεχνικές ή επαγγελματικές του δραστηριότητες». Με βάση, λοιπόν, τον ορισμό αυτό, στην έννοια του προμηθευτή υπάγονται οποιοσδήποτε επαγγελματίας παρέχει ανεξάρτητες υπηρεσίες, ενώ ρητά αναφέρεται ότι υπάγονται σε αυτή τα φυσικά και νομικά πρόσωπα, όχι μόνο του ιδιωτικού αλλά και του δημοσίου τομέα, διχογνωμία που επικρατούσε με τον προϊσχύοντα νόμο. Διχογνωμία υφίσταται ως προς το εάν εφαρμόζεται το υπό εξέταση άρθρο 8 παράλληλα με τα άρθρα 105 και 106 του ΕισΝΑΚ ή αν η διάταξη του άρθρου 8 εκτοπίζει ως ειδικότερη τις διατάξεις των τελευταίων άρθρων και κατ' επέκταση αν είναι καθ' ύλην αρμόδια τα διοικητικά ή πολιτικά δικαστήρια. Και οι δύο προαναφερόμενες απόψεις έχουν υποστηριχθεί εξίσου από τη θεωρία, ωστόσο, η νομολογία έχει κάνει δεκτή την υπαγωγή των επιχειρήσεων του ευρύτερου δημόσιου φορέα στο πλαίσιο εφαρμογής του άρθρου 8.

Ως παρέχων υπηρεσίες με βάση το άρθρο 8 του Ν. 2251/1994 νοείται «όποιος, στο πλαίσιο της άσκησης επαγγελματικής δραστηριότητας, παρέχει υπηρεσία, κατά τρόπο ανεξάρτητο», ενώ στην παράγραφο 2 του ίδιου άρθρου ορίζεται ότι «δεν είναι υπηρεσία, με την έννοια αυτού του άρθρου, παροχή η οποία έχει ως άμεσο και αποκλειστικό αντικείμενο την κατασκευή προϊόντων ή τη μεταβίβαση εμπορευμάτων δικαιωμάτων ή δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας⁵⁵». Στον ορισμό αυτό προκρίνεται η κατ' επάγγελμα άσκηση δραστηριότητας – παροχή υπηρεσιών, η οποία προϋποθέτει το στοιχείο της σταθερότητας, της διάρκειας, της οργάνωσης, με σκοπό βιοποριστικό και όχι ευκαιριακό ή ερασιτεχνικό⁵⁶. Βασική προϋπόθεση αποτελεί ακόμη και το στοιχείο της παροχής της υπηρεσίας κατά τρόπο ανεξάρτητο, ελεύθερο και αυτόνομο, χωρίς υποδείξεις και εντολές από τον αποδέκτη αυτής. Ο παρέχων την υπηρεσία θα πρέπει να δρα σύμφωνα με τους κανόνες της επαγγελματικής και επιστημονικής του γνώσης και κατάρτισης, αναλαμβάνοντας πρωτοβουλίες για την εκτέλεση της υπηρεσίας του και έχοντας τον πλήρη έλεγχο ως προς τα μέσα, τον τρόπο και τις μεθόδους που θα ακολουθήσει⁵⁷.

⁵⁴ ΔΕΚ Υπόθ. C-210/96, Gut Springenheide και Tusky κατά Oberkreisdirektor des Kreises Steinfurt, CURIA, ΔΕΚ Υπόθ. C-303/97, Verbraucherschutzverein eV κατά Sektkellerei G.C. Kessler GmbH und Co, CURIA.

⁵⁵ Στις εν λόγω περιπτώσεις ο καταναλωτής θα προστατεύεται από τις γενικές διατάξεις του ΑΚ για την ενδοσυμβατική ή την αδικοπρακτική ευθύνη, ενώ ειδικότερα στην πρώτη περίπτωση των υπηρεσιών κατασκευής προϊόντων ο καταναλωτής έχει στην διάθεσή του τις διατάξεις για την ευθύνη του παραγωγού ελαττωματικών προϊόντων (άρθρ. 6 του Ν. 2251/1994). Σε περίπτωση, ωστόσο, που οι ως άνω αναφερόμενες υπηρεσίες παρέχονται ταυτόχρονα με άλλου είδους υπηρεσίες τότε δεν εξαιρούνται, αλλά αντιθέτως το άρθρο 8 εφαρμόζεται και σε αυτή την περίπτωση.

⁵⁶ Στην περίπτωση που μια παροχή υπηρεσίας αποτελεί εθελοντική προσφορά, αυτό δεν αίρει καταρχήν την ευθύνη του ζημιώσαντος, θα συνυπολογιστεί, ωστόσο, ως κριτήριο κατά την εξέταση της συνδρομής των στοιχείων της υπαιτιότητας και του παρανόμου.

⁵⁷ Σε περίπτωση που μεταξύ του παρέχοντος την υπηρεσία και του αποδέκτη αυτής υφίσταται ήδη συμβατική σχέση, ο παρέχων την υπηρεσία θεωρείται ανεξάρτητος και εμπίπτει στο πλαίσιο εφαρμογής του άρθρου 8, εφόσον εξακολουθεί να ενεργεί με δική του πρωτοβουλία και διατηρεί την ελευθερία να

Με την τροποποίηση του Ν. 2251/1994 με τον Ν. 3587/2007, ορίστηκε ρητά πως η ζημιογόνος συμπεριφορά του παρέχοντος υπηρεσίες μπορεί να συνίσταται είτε σε πράξη είτε σε παράλειψη, χωρίς βέβαια να εμπίπτει η άρνηση παροχής στην περίπτωση της παράλειψης. Ιδιαίτερη περίπτωση συνιστά, ενδεχομένως, η άρνηση παροχής μιας υπηρεσίας όταν αυτή είναι παράνομη, διότι υφίσταται ιδιαίτερη νομική υποχρέωση. Κατά μία άποψη, ούτε και αυτή η περίπτωση θα εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του υπό εξέταση άρθρου, δεδομένου ότι υπερβαίνει το γράμμα του νόμου. Συνεπώς εφαρμογή θα έχουν οι γενικές διατάξεις του ΑΚ περί αδικοπραξιών.

Ένα βασικό ερμηνευτικό πρόβλημα που ανέκυπτε από την νομοθετική ρύθμιση του Ν. 2251/1994 ήταν αυτό της παντελούς απουσίας από το νομοθετικό κείμενο οποιασδήποτε αναφοράς σε παράνομη πράξη του παρέχοντος υπηρεσίες. Με βάση, επομένως, τη γραμματική ερμηνεία της διάταξης, ιδρυόταν ευθύνη προς αποζημίωση, χωρίς να συντρέχει παρανομία («[...] ευθύνεται για κάθε ζημία που προκάλεσε υπαιτίως [...]»), γεγονός που αποδίδεται στην «επιπόλαιη» μεταφορά στο ελληνικό κείμενο ξένων νομικών όρων. Τελικά, το πρόβλημα ξεπεράστηκε από τη θεωρία, η οποία, αναγνωρίζοντας ότι δεν είναι συμβατό με τα πρότυπα του ΑΚ να αναγνωρίζεται ευθύνη προς αποζημίωση χωρίς παράνομη πράξη⁵⁸, υπογράμμισε ότι στην περίπτωση του άρθρου 8 του νόμου περί προστασίας του καταναλωτή, η «υπαιτιότητα» έχει διευρυμένη ερμηνεία, πέρα από αυτήν της ενδιάθετης στάσης του υπόχρεου σε αποζημίωση προς την πράξη του και αυτή της παρανομίας.

Προκειμένου, λοιπόν, να λυθεί οριστικά το ως άνω αναφερόμενο ανακύψαν πρόβλημα ο Έλληνας νομοθέτης προχώρησε σε επαναδιατύπωση του άρθρου που μας απασχολεί εν προκειμένω, με την τροποποίηση αυτού με το ν. 3587/2007 ως εξής:

Άρθρο 8 «Ευθύνη του παρέχοντος υπηρεσίες»

«1. Ο παρέχων υπηρεσίες ευθύνεται για κάθε περιουσιακή ζημία ή ηθική βλάβη που προκάλεσε παράνομα και υπαίτια, με πράξη ή παράλειψη του, κατά την παροχή αυτών στον καταναλωτή. Ως παρέχων υπηρεσίες νοείται όποιος, στο πλαίσιο της άσκησης επαγγελματικής δραστηριότητας, παρέχει υπηρεσία, κατά τρόπο ανεξάρτητο.»

2. Δεν είναι υπηρεσία, με την έννοια αυτού του άρθρου, παροχή η οποία έχει ως άμεσο και αποκλειστικό αντικείμενο την κατασκευή προϊόντων ή τη μεταβίβαση εμπορευμάτων δικαιωμάτων ή δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας.

3. Ο ζημιωθείς υποχρεούται να αποδείξει τη ζημία και την αιτιώδη συνάφεια μεταξύ της παροχής της υπηρεσίας και της ζημίας.

4. Ο παρέχων υπηρεσίες φέρει το βάρος της απόδειξης για την έλλειψη παρανομίας και υπαιτιότητας του. Για την έλλειψη υπαιτιότητας λαμβάνονται υπόψη η ευλόγως προσδοκώμενη ασφάλεια και το σύνολο των ειδικών συνθηκών και ιδίως:

α) η φύση και το αντικείμενο της υπηρεσίας, ιδίως σε σχέση με το βαθμό επικινδυνότητας της,

β) η παρουσίαση και ο τρόπος παροχής της,

επιλέγει εκείνος τις μεθόδους και τα μέσα που θα μεταχειριστεί προκειμένου να εκπληρώσει την παροχή. Εάν, αντιθέτως, ο αποδέκτης της υπηρεσίας – παροχής υποδεικνύει και (προ)καθορίζει τον τρόπο δράσης του παρέχοντος αυτή, τότε θα πρόκειται για παροχή εξαρτημένης εργασίας.

⁵⁸ Δεν μπορεί αν υπάρξει καταλογισμός ευθύνης χωρίς την συνδρομή του παρανόμου.

γ) ο χρόνος παροχής της,

δ) η αξία της παρεχόμενης υπηρεσίας,

ε) η ελευθερία δράσης που καταλείπεται στον ζημιωθέντα στο πλαίσιο της υπηρεσίας,

στ) αν ο ζημιωθείς ανήκει σε κατηγορία μειονεκτούντων ή ευπρόσβλητων προσώπων και

ζ) αν η παρεχόμενη υπηρεσία αποτελεί εθελοντική προσφορά του παρέχοντος αυτήν.

5. Η ύπαρξη ή η δυνατότητα παροχής τελειότερης υπηρεσίας κατά το χρόνο παροχής της συγκεκριμένης υπηρεσίας ή μεταγενέστερα δεν θεμελιώνει χωρίς άλλο λόγο υπαιτιότητα.

6. Οι διατάξεις για τη συνυπευθυνότητα, τη μείωση ή άρση της ευθύνης και την απαγόρευση απαλλακτικών ρητρών των παραγράφων 10, 11 και 12 του άρθρου 6 εφαρμόζονται αναλογικά και στην ευθύνη του παρέχοντος υπηρεσίες.»

Οι προϋποθέσεις εφαρμογής του άρθρου 8 του νόμου περί προστασίας του καταναλωτή, εν πολλοίς ταυτίζονται με αυτές της διάταξης του ΑΚ 914. Έτσι, για τη γένεση της ευθύνης προς αποζημίωση από την παροχή μίας υπηρεσίας, απαιτείται παράνομη και υπαίτια πράξη ή παράλειψη, ζημία, αιτιώδης συνάφεια μεταξύ παράνομης και υπαίτιας πράξης αφενός και ζημίας αφετέρου, προϋποθέσεις που αναλύθηκαν ανωτέρω, καθώς και παροχή υπηρεσιών κατά την έννοια του 8§§1,2⁵⁹. Η συγκεκριμένη προϋπόθεση απασχόλησε αρκετά, τη θεωρία αλλά και τη νομολογία, ειδικά ως προς το κατά πόσο είναι δυνατόν να υπαχθούν οι νομικές υπηρεσίες στην έννοια της υπηρεσίας του άρθρου 8. Το συγκεκριμένο ζήτημα μπορούμε να πούμε ότι έλυσε υπέρ της μη εφαρμογής της διάταξης που, εν προκειμένω, εξετάζουμε η υπ' αριθμόν 18/1999 απόφαση του Αρείου Πάγου. Την απόφαση αυτή ακολούθησαν και οι επόμενες που εξεδόθησαν από δικαστήρια όλων των βαθμίδων ως προς τις αγωγές κακοδικίας που ήχθησαν ενώπιόν τους.

Μελετώντας, λοιπόν, την απόφαση προπομπό των υπολοίπων υπ' αριθμό 18/1999, ο Άρειος Πάγος ασχολήθηκε με την ερμηνεία της έννοιας του δικηγορικού επαγγέλματος, ορμώμενος από την έννοια του παρέχοντος υπηρεσίες που αποτελεί βασική έννοια του Ν. 2251/1994. Συγκεκριμένα «η άσκηση του δικηγορικού λειτουργήματος ανάγεται στην οργάνωση της απονομής της δικαιοσύνης και στην εμπέδωση της έννομης τάξης με παράλληλη διασφάλιση των δικαιωμάτων και ελευθεριών του ανθρώπου. Για τον λόγο αυτό, η μεν είσοδος στο δικηγορικό σώμα ακολουθεί το πρότυπο της εισόδου σε δημόσια υπηρεσία (διαγωνισμός, ορκωμοσία, προαγωγή), η δε άσκηση της δικηγορίας διέπεται από ειδικούς κανόνες (ασυμβίβαστα, πειθαρχική ευθύνη, εκπτώσεις, αμοιβές). [...] Από τα ανωτέρω συνάγεται ότι η παροχή των δικηγορικών υπηρεσιών, εκτιμώμενη τόσο από την πλευρά των σκοπών που επιδιώκει ο νόμος περί προστασίας των καταναλωτών, όσο και από την άποψη της ειδικής φύσης του δικηγορικού λειτουργήματος, δεν εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του

⁵⁹ «1. Ο παρέχων υπηρεσίες ευθύνεται για κάθε περιουσιακή ζημία ή ηθική βλάβη που προκάλεσε παράνομα και υπαίτια, με πράξη ή παράλειψή του, κατά την παροχή αυτών στον καταναλωτή. Ως παρέχων υπηρεσίες νοείται όποιος, στο πλαίσιο της άσκησης επαγγελματικής δραστηριότητας, παρέχει υπηρεσία, κατά τρόπο ανεξάρτητο.

2. Δεν είναι υπηρεσία, με την έννοια αυτού του άρθρου, παροχή η οποία έχει ως άμεσο και αποκλειστικό αντικείμενο την κατασκευή προϊόντων ή τη μεταβίβαση εμπορευμάτων δικαιωμάτων ή δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας».

Νόμου 2251/1994...». Από το προλεχθέν γίνεται κατανοητό πως το δικηγορικό επάγγελμα δεν εντάσσεται στην έννοια των υπηρεσιών του άρθρου 8 του Ν. 2251/1994, λόγω της ιδιαίτερης φύσης του ως λειτουργήματος, όπως αναλύθηκε. Ο χαρακτηρισμός αυτός προσδίδει στο δικηγορικό επάγγελμα μία εντελώς διαφορετική έννοια από εκείνη των λοιπών ελευθέρων επαγγελματιών, η οποία οφείλεται κατά βάση στο γεγονός πως ο δικηγόρος έρχεται σε άμεση και στενή επαφή με τη Δικαιοσύνη και αποτελεί συλλειτουργό αυτής. Έτσι, κατά το μάλλον ή ήττον η υπηρεσία που παρέχει ένας δικηγόρος στον εντολέα του διαφέρει ποιοτικά από την υπηρεσία οποιουδήποτε άλλου επαγγελματία, καθώς ο δικηγόρος ανάγεται σε φύλακα των καλώς νοουμένων και δικαιολογημένων συμφερόντων των πολιτών⁶⁰.

Ισχυρή μειοψηφία εννέα μελών της σύνθεσης του Ακυρωτικού Δικαστηρίου, μεταξύ των οποίων και ο Πρόεδρος Στέφανος Ματθίας και ο Αντιπρόεδρος Γεώργιος Βελλής, διατύπωσε και την αντίθετη άποψη, σύμφωνα με την οποία «οι δικηγόροι *εμπίπτουν στον ν. 2251/1994 αφού παρέχουν υπηρεσίες κατά τρόπο ανεξάρτητο, στο πλαίσιο της άσκησης της επαγγελματικής τους δραστηριότητας. Η ιδιότητά τους ως δημοσίων λειτουργών αναφέρεται μόνο στην ενώπιον των δικαστηρίων και των αρχών εν γένει παράσταση κατά την άσκηση του έργου τους, όχι δε και στην εσωτερική με τους πελάτες τους σχέση, στα πλαίσια της οποίας είναι ελεύθεροι επαγγελματίες που παρέχουν υπηρεσίες υπό την ανωτέρω έννοια. Όσες δε από τις οργανωτικές ρυθμίσεις του νόμου αυτού εναρμονίζονται προς την επαγγελματική κατάσταση των δικηγόρων, θα παραμείνουν έναντι αυτών, ανεφάρμοστες*». Η άποψη της μειοψηφίας προχώρησε σε μία διαφορετική ανάγνωση της έννοιας «λειτουργήματα», αποσυνδέοντάς την από τις σχέσεις ιδιωτικού δικαίου που δημιουργούνται μεταξύ δικηγόρου και εντολέα - πελάτη και συνδέοντας την μόνο με τον δικηγόρο και την Δικαιοσύνη και τη σχέση που αναπτύσσεται μεταξύ τους. Αν ο ιστορικός νομοθέτης επιθυμούσε την εξαίρεση του καθόλου ευκαταφρόνητου σε αριθμό μελών, σώματος των δικηγόρων, θα το είχε κάνει, θεσπίζοντας ρητώς τις εξαιρέσεις που επιθυμούσε. Συνάγοντας έτσι συμπέρασμα *a contrario*, πιστεύει η μειοψηφία της ως άνω απόφασης ότι δεν ανταποκρίνεται στη βούληση του εθνικού αλλά και του κοινοτικού νομοθέτη, ο αποκλεισμός των δικηγόρων από την ευθύνη του άρθρ. 8 του Ν. 2251/94. Ως προς το επιχείρημα του δημόσιου λειτουργού υποστηρίζεται, επίσης, σθεναρά από την θεωρία ότι αυτός έχει δυσχερώς προσδιορίσιμο περιεχόμενο και εν τέλει δεν μπορεί να γίνει δεκτός σε μία δημοκρατική κοινωνία, στην οποία δεν χωρούν διακρίσεις, μιας και σε τίποτα δεν διαφέρουν οι υπηρεσίες ενός δικηγόρου ή συμβολαιογράφου από αυτές ενός γιατρού ή ενός ηλεκτρολόγου έτσι ώστε να τύχουν οι πρώτοι ευμενής μεταχείρισης⁶¹. Επίσης, δεν αμφισβητείται ότι η σχέση δικηγόρου και εντολέα του είναι μια σχέση ιδιωτικού δικαίου, γεγονός που αφήνει σε δεύτερη μοίρα τον χαρακτηρισμό του δικηγορικού επαγγέλματος ως λειτουργήματος.

Με την πρόσφατη απόφαση 1447/2017⁶² του ΑΠ το δικαστήριο επέμεινε στην άποψη ότι το άρθρο 73 ΕισνΚΠολΔ αποτελεί την μόνη δικαστική οδό προκειμένου

⁶⁰ Πάντως ο Αρνόκουρος διαβλέπει τον κίνδυνο να χαρακτηρισθούν οι θέσεις αυτές της πλειοψηφίας ως μία «συντεχνιακή προσπάθεια προστατευτισμού του δικηγορικού επαγγέλματος, μομφή την οποία δύσκολα θα μπορούσε να αντικρούσει κανείς [...]», σε «Ευθύνη του παρέχοντος νομικές υπηρεσίες. Σκέψεις σχετικά με την ΟΛΑΠ 18/1999 για την ευθύνη των δικηγόρων και το νόμο για την προστασία του καταναλωτή», σε ΔΕΕ 5/2001, σελ. 467 επ.

⁶¹ Κ. Παναγόπουλο, Η ευθύνη του δικηγόρου και του συμβολαιογράφου μετά τον Ν. 2251/1994, Δίκη 1997, 560

⁶² Και η 722/2015 ΕφΠειρ επανέλαβε ότι η θέσπιση ειδικότερων διατάξεων δεν εισάγει ευνοϊκή μεταχείριση για αυτήν την μερίδα των ελεύθερων επαγγελματιών, αλλά είναι σύμφωνη με το άρθρο 20

ένας αποδέκτης νομικών υπηρεσιών να προστατευτεί έναντι του παρέχοντος αυτήν την υπηρεσία. Συγκεκριμένα, επαναλαμβάνοντας όσα η ΑΠ 18/1999 είχε πει, έκρινε ότι: «Δεν είναι δυνατή ούτε η αξίωση αποζημιώσεως με βάση τις διατάξεις της συμβατικής (ΑΚ 713) ή της αδιοπρακτικής ευθύνης (ΑΚ 914), ούτε η επίκληση του άρθρου 8 ν. 2251/1994 "περί προστασίας των καταναλωτών", από πράξεις ή παραλείψεις προσώπων που παρέχουν υπηρεσίες. Από το συνδυασμό των ανωτέρω διατάξεων με εκείνες των άρθρων 8 παρ. 1, 3 και 4, 10, 11 και 14 παρ. 3 του ν. 2251/1994 προκύπτει ότι τα άρθρα 1 παρ. 4 περ. β: και 8 παρ. 2 εδάφ. β' του ν. 2251/1994 καθορίζουν με ευρύτητα την έννοια του παρέχοντος υπηρεσίες, αφού σ' αυτήν εμπίπτει κάθε φυσικό ή νομικό πρόσωπο που παρέχει υπηρεσίες κατά τρόπο ανεξάρτητο, στο πλαίσιο της άσκησης επαγγελματικής δραστηριότητας. Η ρύθμιση όμως της συλλογικής προστασίας των καταναλωτών περιορίζει την ίδια έννοια. Εξ' άλλου, η άσκηση του δικηγορικού λειτουργήματος ανάγεται στην οργάνωση της απονομής της δικαιοσύνης και στην εμπέδωση της έννομης τάξης με παράλληλη διασφάλιση των δικαιωμάτων και ελευθεριών του ανθρώπου. Για το λόγο αυτό, η μεν είσοδος στο δικηγορικό σώμα ακολουθεί το πρότυπο της εισόδου σε δημόσια υπηρεσία (διαγωνισμός, ορκωμοσία, προαγωγή), η δε άσκηση της δικηγορίας διέπεται από ειδικούς κανόνες (ασυμβίβαστα, πειθαρχική ευθύνη, εκπτώσεις, αμοιβές). Το σύστημα συλλογικής προστασίας των καταναλωτών που θεσπίζει ο νόμος 2251/1994, είτε με τη μορφή του φιλικού διακανονισμού των διαφορών από τις επιτροπές που συγκροτεί ο Νομάρχης, είτε με την επιβολή διοικητικών κυρώσεων από τον Υπουργό εμπορίου, είναι ασυμβίβαστο προς την ιδιότητα του δικηγόρου. Από τα ανωτέρω συνάγεται ότι η παροχή των δικηγορικών υπηρεσιών, εκτιμώμενη τόσο από την πλευρά των σκοπών που επιδιώκει ο νόμος περί προστασίας των καταναλωτών, όσο και από την άποψη της ειδικής φύσης του δικηγορικού λειτουργήματος, δεν εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του νόμου 2251/94, από τον οποίο και δεν καταργήθηκε η ειδική για τους δικηγόρους ρύθμιση της ευθύνης τους κατά το άρθρο 73 του ΕισΝΚΠολΔ». Μάλιστα, η νομολογία δέχεται ότι εφαρμόζονται συμπληρωματικά οι διατάξεις του Ν. 693/1977 περί εκδικάσεως αγωγών κακοδικίας, όπου σύμφωνα με το άρθρο 6 παρ. 3 του Ν. 693/1977 «αγωγή κακοδικίας είναι απαράδεκτη, εάν ο ζημιωθείς δεν ασκήσει κατά της αποφάσεως εκ της οποίας υπέστη ζημία τα από το νόμο επιτρεπόμενα τακτικά ένδικα μέσα και δεν εκδοθεί απόφαση επ' αυτών» και κατά το άρθρο 6 παρ. 4 του ίδιου νόμου «Η αγωγή κακοδικίας απορρίπτεται, εάν αποδειχθεί ότι ο ζημιωθείς μπορούσε να αποφύγει τη ζημία κατά νόμιμο τρόπο»⁶³.

Στη θεωρία έχουν υποστηριχθεί και οι δύο απόψεις. Ειδικότερα η άποψη υπέρ της εγκατάλειψης του άρθρου 73 του ΕισΝΚΠολΔ στηρίχθηκε κυρίως στην γραμματική διατύπωση⁶⁴ του άρθρου 8 του Ν. 2251/1994, η οποία κατά τους θιασώτες της άποψης αυτής δεν αφήνει περιθώρια αμφισβήτησης των προσώπων που εντάσσονται στους παρέχοντες υπηρεσίες του άρθρου αυτού, και σε αντίθετη περίπτωση προβάλλει έντονα ο κίνδυνος άνισης μεταχείρισης όμοιων καταστάσεων. Ένα ακόμη επιχείρημα για την άποψη αυτή βασίζεται στο γεγονός σε πανευρωπαϊκή – και μάλλον παγκόσμια – κλίμακα⁶⁵, δεν υφίσταται αντίστοιχη εξειδικευμένη ρύθμιση της ευθύνης των

παρ. 1 του Συντάγματος («καθένας έχει δικαίωμα στην παροχή έννομης προστασίας από τα δικαστήρια και μπορεί να αναπτύξει σ' αυτά τις απόψεις του για τα δικαιώματα ή συμφέροντά του, όπως νόμος ορίζει») κατά την έννοια του οποίου ο κοινός νομοθέτης δεν κωλύεται να θεσπίζει προϋποθέσεις και περιορισμούς για την άσκηση της αγωγής, με την οποία ζητείται η δικαστική προστασία.

⁶³ Βλ. ΠΠρΑθ 391/2016, α' δημ. ΝΟΜΟΣ, ΕφΔωδ 117/2008, α' δημ. ΝΟΜΟΣ.

⁶⁴ Καρακώστα Ιω., «Δίκαιο Προστασίας Καταναλωτή», εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη 2008, σελ. 318.

⁶⁵ Παναγόπουλου, όπ. παραπάνω

δικηγόρων. Αποτελεί λοιπόν, η διατήρηση της εξιδιασμένης αυτής διάταξης σε ισχύ, ακόμα και στη σύγχρονη πραγματικότητα, εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης, έναν, κατά την εν λόγω άποψη, αναχρονισμό. Όσον αφορά την άποψη υπέρ του άρθρου που εξετάζουμε στην παρούσα μελέτη, κύριο επιχείρημα αποτελεί η έννοια του δικηγορικού επαγγέλματος ως λειτουργήματος και ο ρόλος που διαδραματίζει στην απονομή της δικαιοσύνης, επιτελώντας έργο ευρύτερου κοινωνικού και δημοσίου συμφέροντος, γεγονός που το τοποθετεί έτσι σε ένα «υψηλότερο βάθρο» από αυτό των υπολοίπων ελευθέρων επαγγελματιών⁶⁶ που παρέχουν υπηρεσίες.

Οι πρόσφατες αποφάσεις των ελληνικών δικαστηρίων, επομένως, δείχνουν να δέχονται τη θέση της πλειοψηφίας του ΑΠ και να μην υπαγάγουν τον παρέχοντα νομικές υπηρεσίες στο άρθρο 8 του Ν. 2251/1994²²⁷. Αντιθέτως, η κρατούσα γνώμη στη θεωρία τάσσεται υπέρ της συμπερίληψης των νομικών υπηρεσιών στον Ν. 2251/1994²

Τέλος, η μη εφαρμογή του άρθρου 8 στους παρέχοντες νομικές υπηρεσίες έρχεται και σε αντίθεση με το όλο πνεύμα της Ε.Ε., της οποίας σκοπός είναι να εφαρμόζεται το δίκαιο της αρμονικά και με συνέπεια από όλα τα κράτη μέλη της. Συγκεκριμένα, όσον αφορά το κομμάτι της παροχής των δικηγορικών υπηρεσιών, η Οδηγία 1998/5/ΕΚ έχει σαν στόχο να διευκολύνει την επί μονίμου βάσεως άσκηση του επαγγέλματος του δικηγόρου με την ιδιότητα του ελεύθερου επαγγελματία ή του έμμισθου σε άλλο κράτος μέλος, διαφορετικού εκείνου στο οποίο αποκτήθηκαν τα επαγγελματικά προσόντα. Κάτι τέτοιο δεν μπορεί να γίνει εφικτό όταν η Ελλάδα είναι η μόνη χώρα η οποία προβλέπει ειδική ρύθμιση για τους δικηγόρους και τους παρέχει ειδική και ευνοϊκή προστασία. Έτσι, σε περίπτωση που δεχθούμε εφαρμογή του άρθρου 8 του Ν. 2251/1994 και για τους παρέχοντες νομικές υπηρεσίες (δικηγόροι, συμβολαιογράφοι, δικαστικοί επιμελητές) αμελής συμπεριφορά και σφάλμα αυτών θα υπάρχει σε περίπτωση που παραβούν τις επαγγελματικές υποχρεώσεις που έχουν αναλάβει να διεκπεραιώσουν ή δράσουν με τρόπο που δεν συνάδει με τους κανόνες της νομικής επιστήμης και προκαλέσουν, ως εκ τούτου, οικονομική ζημία στους πελάτες τους. Η ζημία που θα αποκαθίσταται περιλαμβάνει τόσο την θετική όσο και την αποθετική. Εφαρμογής μπορεί να τύχουν και άλλες διατάξεις του Ν. 2251/1994, όπως αυτές του άρθρου 2 για τους ΓΟΣ ή του άρθρου 9 για τη διαφήμιση.

Κατόπιν των ανωτέρω, με τον Ν. 4194/2013 (Κώδικας δικηγόρων) και τα άρθρα 160-164 εισήχθη το ισχύον νέο δίκαιο ευθύνης των άμισθων δικηγόρων με νομοθετική απόκλιση από το άρθρο 8 Ν. 2251/1994 (αγωγή κακοδικίας). Οι νέες διατάξεις επαναλαμβάνουν τις διατάξεις του προϊσχύσαντος ειδικού καθεστώτος (άρθρο 73 ΕισΝΚΠολΔ)⁶⁷. Σύμφωνα με την διάταξη του άρθρου 166 παρ. 1 Ν. 4194/2013 οι άμισθοι ελεύθεροι και ανεξάρτητοι δικηγόροι προκύπτει ότι εξαιρούνται της εφαρμογής του άρθρου 8 του νόμου περί προστασίας των καταναλωτών, υπαγόμενοι στο ειδικό δίκαιο του Κώδικα δικηγόρων (αρ. 160-164 αγωγή κακοδικίας)⁶⁸. Η

⁶⁶ Γιακουμή, «Η αστική ευθύνη του δικηγόρου από παροχή νομικών συμβουλών και πληροφοριών», σε Δ30, σελ. 1195. Ο αρθρογράφος χρησιμοποιεί ως παραδείγματα ελευθέρων επαγγελματιών με τους οποίους ανεπίτρεπτα θα εξισωνόταν ο δικηγόρος τους υδραυλικούς και ηλεκτρολόγους, φαίνεται όμως να σιωπά σχετικά με τους ιατρούς, οι οποίοι εντάσσονται ανεπιφύλακτα από την πρώτη στιγμή εφαρμογής του ν. 2251/1994 στη ρυθμιστική του εμβέλεια

⁶⁷ ΑΠ 1444/2017 ΝΟΜΟΣ, ΑΠ 1892/2014 ΝΟΜΟΣ, ΑΠ 191/2013 ΝΟΜΟΣ

⁶⁸ Επίσης δεν υπάγονται στην ευθύνη του άρθρου 8 του ν. 2251/1994, οι συμβολαιογράφοι (ν. 2830/2000), οι δικαστικοί επιμελητές (ν. 2318/1995), οι διαιτητές, οι δικαστικοί γραμματείς σύμφωνα με το άρθρο 73 του ΕισΝΚΠολΔ, Γ. Σταθείας Αγωγή κακοδικίας άρθρο 73 ΕισΝΚΠολΔ, Δίκη 2005

ουσιαστική καινοτομία την οποία εισήγαγε ο νέος Κώδικας Δικηγόρων στο ζήτημα της προσωπικής επαγγελματικής ευθύνης του δικηγόρου, διαγράφεται στο άρθρο 161 του νόμου και έχει να κάνει με το ζήτημα της παραγραφής, ορίζοντας στην πρώτη παράγραφο αυτού «Οι αξιώσεις του προηγούμενου άρθρου παραγράφονται μετά τρία (3) έτη από την πράξη, ενέργεια ή παράλειψη που επικαλείται ο ενάγων». Από τη διάταξη αυτή που εισήχθη παρατηρούμε πως αν και αυξήθηκε ο χρόνος της παραγραφής των αξιώσεων, η αμφισβήτηση εξακολουθεί να παραμένει ως προς τον το ζήτημα της εκκίνησης του χρόνου αυτού. Δηλαδή, ναι μεν ο χρόνος παραγραφής από τους έξι μήνες αυξήθηκε (κατά πολύ) στα τρία έτη, όμως, παρά ταύτα, η ρητή διατύπωση «από την πράξη, ενέργεια ή παράλειψη που επικαλείται ο ενάγων», παραμένει προβληματική. Και σε αυτή την περίπτωση, κρίνεται σκόπιμο, κατά την γνώμη της γράφουσας, να διευκρινισθεί με νεότερη ρύθμιση, διορθωτική της ήδη υπάρχουσας, η τοποθέτηση της έναρξης του χρόνου παραγραφής στο χρονικό σημείο όπου ο εντολέας λαμβάνει γνώση της ζημίας και του υπαιτίου.

Γ.1.3. Η σχέση της αγωγής κακοδικίας του άρθρου 73 του ΕισΝΚΠολΔ με το άρθρο 8 του Ν. 2251/1994

Κριτική δέχθηκε η απόφαση και ως προς την κρίση ότι η διάταξη του άρθρου 73 ΕισΝΚΠολΔ είναι ειδικότερη του άρθρου 8 του Ν. 2251/1994 και ως εκ τούτου πρέπει να εφαρμόζεται. Ειδικότερα, υποστηρίζεται ότι η σχέση του άρθρου 8 του Ν. 2251/1994 με τις ειδικές νομοθετικές ρυθμίσεις σχετικά με την άσκηση ορισμένου επαγγέλματος δεν μπορεί και δεν πρέπει να τεθεί στη βάση «γενικού» προς «ειδικό», καθώς η διάταξη του άρθρου 8 είναι εξίσου ειδική αφού καθορίζει την αστική ευθύνη από πρόκληση ζημίας στο πλαίσιο επαγγελματικής παροχής υπηρεσιών, ανεξαρτήτως του αν υπάρχει συμβατική σχέση ανάμεσα στον παρέχοντα την υπηρεσία και τον λήπτη και του χαρακτηρισμού που θα λάβει αυτή. Ο Νόμος 2251/1994 δεν είναι γενικός αφού δεν αφορά σε όλα ανεξαιρέτως τα υποκείμενα δικαίου, αλλά μόνο σε εκείνα που παρέχουν κατά τρόπο ανεξάρτητο και στο πλαίσιο άσκησης επαγγελματικής δραστηριότητας υπηρεσίες. Εξάλλου, και αν ακόμα θεωρηθεί ότι το άρθρο 73 ΕισΝΚΠολΔ είναι ειδικότερο λόγω του ότι αναφέρεται μόνο στα ασκούντα ελευθέριο επάγγελμα βοηθητικά της δικαστικής λειτουργίας πρόσωπα, όπως οι δικηγόροι, οι συμβολαιογράφοι, οι δικαστικοί επιμελητές, οι δικαστικοί υπάλληλοι κ.λπ., δεν θα πρέπει αυτό να προτιμάται λόγω του ότι ο νεότερος γενικός νόμος δεν καταργεί τον παλαιότερο ειδικό, γιατί στην συγκεκριμένη περίπτωση προκύπτει ότι ο νεότερος γενικός νόμος στοχεύει στην κατάργηση του παλαιότερου ειδικού καθώς οι λόγοι και ο σκοπός που επέβαλλαν την παλαιότερη ειδική ρύθμιση πλέον δεν υφίστανται. Η διάθεση, εξάλλου, κατάργησης του παλαιού άρθρου προκύπτει και από το άρθρο 14 παρ. 1 του Ν. 2251/1994 («...καταργείται κάθε διάταξη που αντιβαίνει στις διατάξεις του νόμου αυτού ή αναφέρεται σε θέματα που ρυθμίζονται από αυτόν»).

Σε κάθε περίπτωση, η διατήρηση σε ισχύ εντός της έννομης τάξης μας δύο διαφορετικών διατάξεων επί του ιδίου ζητήματος, έχει οδηγήσει σε χρονίζουσα

διχογνωμία μεταξύ θεωρίας και νομολογίας (αλλά και εντός της θεωρίας, ακόμη), χωρίς εν τέλει να δίνεται μία ικανοποιητική και σύμφωνα με το περί δικαίου αίσθημα απάντηση στην ανάγκη να εκσυγχρονιστεί και να εναρμονισθεί με την εξέλιξη των πραγμάτων η ευθύνη ενός πολύ σημαντικού κλάδου επαγγελματιών, αυτού των δικηγόρων⁶⁹. Ορθότερη θα ήταν, κατά το Δέλλιο, η ρητή κατάργηση της διάταξης περί αγωγής κακοδικίας και η ταυτόχρονη θέσπιση ενός νομικού πλαισίου στα πρότυπα του άρθρου 8 του νόμου περί προστασίας του καταναλωτή μεν, το οποίο θα προβλέπει τεκμήριο υπαιτιότητας, όμως, μόνο για ζημίες οι οποίες προκαλούνται από γεγονότα υπό τον απόλυτο έλεγχο του δικηγόρου (ενδεικτικά, η τήρηση προθεσμίας άσκησης ένδικου μέσου).

---

⁶⁹ Αυτή η συνύπαρξη επί του ιδίου ζητήματος μίας διάταξης ακραίως ευμενούς με μία αυστηρότερη, συνιστά «αξιολογική αντινομία», κατά το Δέλλιο.

Δ. Επαγγελματική ευθύνη

Με τον όρο «επαγγελματική ευθύνη», νοούμε την αστική ευθύνη ενός προσώπου, η οποία ανακύπτει μετά την εκ μέρους του παράβαση των κανόνων που διέπουν την επαγγελματική του δραστηριότητα⁷⁰. Χαρακτηρίζεται, επίσης, ειδικότερα, ως επαγγελματική ευθύνη⁷¹, η ευθύνη του ελεύθερου επαγγελματία ή ενός προσώπου του οποίου η επαγγελματική συμπεριφορά καθορίζεται από το standard του κύκλου των δραστηριοτήτων που ασκεί. Θα πρέπει, επίσης, να επισημανθεί ότι κύριο χαρακτηριστικό της επαγγελματικής ευθύνης είναι ότι το περιεχόμενο της αποκτά αξία μόνο όταν προσδιοριστεί το μέτρο της από σειρά αντικειμενικών παραγόντων, οι οποίοι τίθενται από τους κανόνες, τους όρους και τις συνήθειες του επαγγέλματος, σύμφωνα με a priori τιθέμενες και αντικειμενικά ισχύουσες αρχές επιστήμης, τέχνης ή συναλλακτικής εμπορικής πρακτικής και συνήθειας⁷². Έτσι, και στο πεδίο του δικηγορικού επαγγέλματος ασφαλώς λαμβάνονται υπόψη αφενός το περιεχόμενο της φύσης του (άμισθος δημόσιος υπάλληλος – ελεύθερος επαγγελματίας), αφετέρου στοιχεία, όπως η φύση και το περιεχόμενο των υποχρεώσεων του δικηγόρου, από την παράβαση των οποίων μπορεί να προκύψει η αστική επαγγελματική ευθύνη του.

Η ασφαλιστική σύμβαση, όπως και κάθε είδους σύμβαση, διέπεται από τη γενικότερη αρχή του ενοχικού δικαίου περί ελευθερίας των συμβάσεων (προαιρετική ασφάλιση), εκτός από τις περιπτώσεις⁷³ που ο νόμος καθιστά υποχρεωτική⁷⁴ την ιδιωτική ασφάλιση. Λόγω, λοιπόν, και της ιδιαίτερα μεγάλης ανάπτυξης που έχει γνωρίσει ο τριτογενής τομέας, αυτός της παροχής υπηρεσιών, είναι περισσότερο από κάθε άλλη φορά πιθανό να προκύψουν ζητήματα ευθύνης των παρεχόντων υπηρεσιών⁷⁵. Μέσω της ασφάλισης της ευθύνης των επαγγελματιών, ο ασφαλιστής αναλαμβάνει την υποχρέωση να αποκαταστήσει κάθε ζημία (εξαιτίας οποιουδήποτε σφάλματος ή παράλειψης) που θα προκύψει από υπαιτιότητα του επαγγελματία κατά την άσκηση των καθηκόντων του και η οποία θα αναγνωρισθεί δικαστικώς ή και εξωδίκως (συμβιβασμός). Θα πρέπει να τονίσουμε πως η ασφαλιστική κάλυψη δεν περιλαμβάνει ποτέ περιπτώσεις ζημίας η οποία προκλήθηκε από δόλο ή από τη μη νόμιμη άσκηση επαγγελματικής δραστηριότητας. Η ύπαρξη δόλου οδηγεί σε απαλλαγή του ασφαλιστή,

---

⁷⁰ Κατά τη Φουντεδάκη, σε ευρωπαϊκό πλαίσιο, η επαγγελματική ευθύνη έχει φτάσει να θεωρείται, κατά περιεχόμενο, ταυτόσημη με την ευθύνη του παρέχοντος υπηρεσίες, όπως αυτή διαγράφεται στο άρθρο 8 του ν.2251/1994, σε «Η ευθύνη του παρέχοντος υπηρεσίες στο ελληνικό δίκαιο», σε Digesta 2003, σελ. 246 επ.

⁷¹ Γεωργουλέα Σπ., Η αστική ευθύνη του παρέχοντος υπηρεσίες κατά το άρ. 8 Ν. 2251/1994, σ. 149.

⁷² Γεωργουλέα Σπ. Η αστική ευθύνη του παρέχοντος υπηρεσίες..., ΚριτΕπ 1998/1, σ. 149.

⁷³ Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν η ασφάλιση της αστικής ευθύνης από αυτοκινητικά ατυχήματα, της ευθύνης των πλοιοκτητών, των διοργανωτών ή πωλητών οργανωμένων ταξιδιών, αλλά και των εν Ελλάδι ασκούντων το λειτουργήμα του δικηγόρου προερχομένων από κράτος – μέλος της Ε.Ε., όπως ορίζεται στο άρθρο 24 του Ν. 3844/2010.

⁷⁴ Χατζηνικολάου – Αγγελίδου, «Ιδιωτικό Ασφαλιστικό Δίκαιο», εκδ. Σάκκουλα Αθήνα – Θεσσαλονίκη, 2008, σελ. 38.

⁷⁵ Τζίβα, «Η ασφάλιση επαγγελματικής ευθύνης. Νομοθετική ρύθμιση και νομολογιακές τάσεις και προοπτικές», σε Επι.ΔΙΚ.Ι.Α.2014, σελ. 234.

όπως ορίζεται τόσο από τον Ασφαλιστικό Νόμο (Ν. 2496/1997), αλλά και στους κατ' ιδίαν όρους των ασφαλιστηρίων συμβολαίων⁷⁶.

Όσον αφορά τον κλάδο των νομικών υπηρεσιών, οι περιπτώσεις κατά τις οποίες ο δικηγόρος καλείται να καταβάλει αποζημίωση στον πελάτη του για ζημία την οποία αυτός υπέστη από παράνομη πράξη/παράλειψή του, αλλά και λόγω αρνησιδικίας, δεν είναι σπάνιες, είναι ωστόσο ικανές, εφόσον ευδοκιμήσει τυχόν αγωγή κακοδικίας σε βάρος τους, να οδηγήσουν τους δικηγόρους σε οικονομική αδυναμία σε περίπτωση επιδίκασης υπέρογκων ποσών. Ωστόσο, η ιδιωτική ασφάλιση του κλάδου των δικηγόρων δεν έχει ακόμη παγιωθεί στη χώρα μας, σε αντίθεση με τον κλάδο των ιατρών, καθώς τα τελευταία χρόνια έχει καταστεί σχεδόν αυτονόητη η ασφάλιση της επαγγελματικής ευθύνης των ιατρών από ζημιές που προκαλούνται στο πλαίσιο της άσκησης του λειτουργήματός τους.

---

⁷⁶ Άρθρο 7 παρ. 5.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Δεδομένων των όσων ήδη έχουν λεχθεί στην παρούσα εργασία για το ζήτημα της αστικής ευθύνης των δικηγόρων στην χώρα μας, θα μπορούσε κανείς να πει ότι το σύστημα παροχής προστασίας στον πελάτη – εντολέα και συχνά καταναλωτή των δικηγορικών υπηρεσιών, καθώς και η άρνηση της νομολογίας να συμβαδίζει με τα νέα δεδομένα της εποχής και να επεκτείνει την ευνοϊκή για τον πελάτη ρύθμιση του άρθρου 8 του Ν. 2251/1994 και στο δικηγόρο, με ελλειπείς και απαρχαιωμένες αιτιολογίες περί του ρόλου και της σημασίας του δικηγορικού επαγγέλματος ως λειτουργήματος, φαντάζει τουλάχιστον ανεπίκαιρη. Ωστόσο, λαμβανομένου υπόψη του γεγονότος ότι οι υποχρεώσεις που αναλαμβάνει να φέρει σε πέρας ο δικηγόρος οι οποίες σπάνια είναι υποχρεώσεις αποτελέσματος, γίνεται από την άλλη πλευρά αντιληπτός και ο σκεπτικισμός με τον οποίο αντιμετωπίζεται η διάταξη του άρθρου 8 Ν. 2251/1994, ιδίως στο βαθμό που προβλέπει τεκμήριο υπαιτιότητας του παρέχοντος υπηρεσίες. Θα ήταν πράγματι εξαιρετικά ανεπιεικές σε ένα επάγγελμα όπως αυτό των δικηγόρων, όπου η έκβαση των υποθέσεων είναι απρόβλεπτη, να υφίσταται τεκμήριο υπαιτιότητάς τους σε κάθε περίπτωση που ο εντολέας τους υφίσταται κάποιας μορφής ζημία (ουσιαστικά, σε κάθε περίπτωση που χάνεται μία δικαστική μάχη). Η ισχυρότατη αυτή άποψη, δεν θα πρέπει να αποτελέσει σε καμία περίπτωση εμπόδιο προκειμένου να προχωρήσουμε σε μία νέα «ανάγνωση» του άρθρου 73 του ΕισΝΚΠολΔ και της αστικής ευθύνης των δικηγόρων εν γένει, αφού ληφθούν υπόψη οι ως άνω αναλυτικά αναφερόμενοι προβληματισμοί.

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

ΑΚ: Αστικός Κώδικας

ΑΠ: Άρειος Πάγος

Αρμ.: Αρμενόπουλος

Βλ: βλέπε

Δ.: Δίκη

ΔΕΕ: Δίκαιο Εμπορικών Επιχειρήσεων

εδαφ.: εδάφιο

ΕισΝΚΠολΔ: Εισαγωγικός Κώδικας Πολιτικής Δικονομίας

ΕλλΔνη: Ελληνική Δικαιοσύνη

επ: επόμενα

ΕφΑθ: Εφετείο Αθηνών

ΕφΔωδ: Εφετείο Δωδεκανήσων

ΕφΠειρ: Εφετείο Πειραιά

κ.ά.: και άλλα

ΚΑΚΟΔ: Ειδικό Δικαστήριο Αγωγών Κακοδικίας

κ.λπ.: και λοιπά

ΚΠολΔ: Κώδικας Πολιτικής Δικονομίας

λ.χ.: λόγου χάρη

Ν ή ν: νόμος

ν.δ.: νομοθετικό διάταγμα

ΝοΒ: Νομικό Βήμα

ΟΛΑΠ: Ολομέλεια Αρείου Πάγου

ό.π: όπως παραπάνω

παρ: παράγραφος

ΠΚ: Ποινικός Κώδικας

ΠΠΑ: Πολυμελές Πρωτοδικείο Αθηνών

σελ: σελίδα ή σελίδες

TNΠ: Τράπεζα Νομικών Πληροφοριών

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Αρμενόπουλος 2017, *ΜΠρΘεσ* 6167/2015

Αρνόκουρου Γ., «*Ευθύνη του παρέχοντος νομικές υπηρεσίες. Σκέψεις σχετικά με την ΟΛΑΠ 18/1999 για την ευθύνη των δικηγόρων και το νόμο για την προστασία του καταναλωτή*», σε ΔΕΕ 5/2001.

Βιδάλη Γ., *Ο δικηγόρος*, Αρμ 1982, σ. 334επ.

Γεωργιάδη Απ., «*Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου*», εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή 2007.

Γεωργιάδη Απ., «*Ενοχικό Δίκαιο – Γενικό μέρος*», εκδ. Δίκαιο & Οικονομία Π.Ν. Σάκκουλας, Αθήνα 1999.

Γεωργιάδη Απ., *Η σύμβαση παροχής νομικών υπηρεσιών*, σε «Ενοχικό Δίκαιο – Ειδικό Μέρος, Τόμος II», εκδ. Δίκαιο και Οικονομία, Π. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα 2007.

Γιακουμή Διον., «*Η αστική ευθύνη του δικηγόρου από παροχή νομικών συμβουλών και πληροφοριών*», σε Δ30.

Γιακουμή Διον., «*Το νομικό καθεστώς των δικηγόρων και θέματα αστικής και πειθαρχικής δικηγορικής ευθύνης*», εκδ. Ερευνητικού Ινστιτούτου Δικονομικών Μελετών, Αθήνα 1987.

Δωρής Φ., «*Σκέψεις για τη διαπίστωση και πλήρωση των κενών στο δίκαιο (με αφορμή τις ΟΛΑΠ 20/2000 και ΑΠ 899/2001)*», ΧρΙΔ, Γ/2003

Ζερδελής Δημήτρης, *Αποδυνάμωση του δικαιώματος προσβολής του κύρους καταγγελίας σύμβασης έμμισθης εντολής δικηγόρου*, Δίκαιο Επιχειρήσεων και Εταιρειών, 1/2018, σελ. 4.

Εφαρμογές Αστικού Δικαίου και Πολιτικής Δικονομίας, 4/2021ΜΠρΑθ 27/2021 [*Αναγνώριση σχέσης έμμισθης εντολής, Δικηγόρος σε Τράπεζα αμειβόμενος με δελτίο παροχής υπηρεσιών*]

Καποδίστρια Ιω., «*Η σχέσις δικηγόρου και πελάτου κατά το νέον Κώδικα των δικηγόρων*», σε ΝοΒ 55.

Καράκωστα Ιω., «*Δίκαιο Προστασίας Καταναλωτή*», εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη 2008

Μακρίδου Κ., *Το δικηγορικό απόρρητο*, Εκδόσεις Σάκκουλα Α.Ε., 1989.

Καράση Μ., *Έμμισθη εντολή δικηγόρου με πάγια αντιμισθία. Δικαίωμα αποζημίωσης του δικηγόρου επί καταγγελίας της συμβάσεως κατ' άρθρο 94 παρ. 1 εδ. 2 Κωδ. Δικηγόρων*, Αρμενόπουλος 2000, σελ. 592 επ.

Παναγόπουλου Κ., «*Η ευθύνη του δικηγόρου και του συμβολαιογράφου μετά το ν. 2251/1994*», σε Δ 28.

Σταθέα Γεώ., «Αγωγή κακοδικίας κατά δικηγόρων, συμβολαιογράφων, διαιτητών, δικαστικών γραμματέων και δικαστικών επιμελητών», σε Δ36.

Σταθόπουλος Μ., *Γενικό Ενοχικό Δίκαιο*, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1998.

Τζίβα, «Η ασφάλιση επαγγελματικής ευθύνης. Νομοθετική ρύθμιση και νομολογιακές τάσεις και προοπτικές», σε Επ.ΔΙΚ.Ι.Α.2014.

Φαρσεδάκη Ιάκ., σε «Ποινικός Κώδικας Σχόλια – Νομολογία – Βιβλιογραφία – Αιτιολογικές Εκθέσεις, τόμος δεύτερος, άρθρα 207 – 473 Ποινικού Κώδικα», εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη 2000.

Φίλιου Π., σε «Ενοχικό Δίκαιο – Ειδικό μέρος Τόμος Ι», εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα 2010.

Φουντεδάκη Κ., «Η ευθύνη του παρέχοντος υπηρεσίες στο ελληνικό δίκαιο», σε Digesta 2003.

Χατζηνικολάου – Αγγελίδου Ρ., «Ιδιωτικό Ασφαλιστικό Δίκαιο», εκδ. Σάκκουλα Αθήνα – Θεσσαλονίκη, 2008.

ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ

1. ΑΠ 592/2019
2. ΑΠ 139/2019
3. ΕφΑθ 530/2019
4. ΚΑΚΟΔ 10/2018
5. ΠΠΘεσσαλ 7099/2018
6. ΑΠ 1921/2017
7. ΠΠΑθ 2150/2016
8. ΠΠΧαλκιδ 54/2016
9. ΕφΠειρ 722/2015
10. ΑΠ 1892/2014
11. ΑΠ 2217/2013
12. ΑΠ 1057/2009
13. ΑΠ 829/2008
14. ΑΠ 21/2004
15. ΑΠ 740/2002
16. ΟΛΑΠ 20/2000
17. ΟΛΑΠ 18/1999
18. ΔΕΚ Υπόθ. C-210/96
19. ΔΕΚ Υπόθ. C-303/97